

Skiftismæli í føroyskum?

Diglossia in Faroese?

“Hevur Fróðskaparfelagið við nýggja málpolitikki sínum nakran tilverurætt?”

ella:

“Hevur Vitinskapiliga selskapið við sínum nýggja sprogpolitikki nakað eksistensberættisi?”¹

Majbritt Pauladóttir

Arendal videregående skole, Postboks 325, 4803 Arendal

Email: MPauladottir@hotmail.com

Úrtak

Í greinini verður roynt at nærkast spurningi um ‘skiftismæli í føroyskum’. Sera einfalt kann sigast, at skiftismæli er málslig støða í samfelag, ið hevur tvey frábrigdi av móðurmálinum, ið verða nýtt hvørt í sínum høpi; annað í gerandismálinum (Lágt/L-frábrigdi) og hitt í formligum og hátíðarligum høpi (Há/H-frábrigdi). Tá ið eg arbeiddi við masterritgerð um føroyskt mál fyri fáum árum síðan, var eyðsýnt, at heimildarfólk míni høvdu ymiskan málburð. Tí rann spurningurin um skiftismæli í føroyskum mæ fleiri ferðir í hug sum møgult umrøðuevni í føroyskum høpi.

Tað skal sigast, at skiftismæli er samansettur spurningur, og tí skal verða gjørt vart við, at evnið er ikki tikið upp við tí í hyggju at koma við føstum niðurstøðum. Tvørturímóti. Ymiskir átrokandi málsligir spurningar undir arbeiðinum við nevndu masterritgerð hava gjørt, at eg í fyrstu syfti vil nærkast evninum á reglubundnan hátt við heildarreglum eftir Ferguson sum ástøði. Stevnumiðið áfram kann so vera at arbeiða við spurninginum í størri kanning.

Skipanin av greinini fer m.a. at hava við sær, at eyðkennini fyri skiftismæli eftir Ferguson, nýggju í tali, verða viðgjørd úr føroyskum sjónarhorni. Í orðaskiftinum skal hvørt teirra viðgerast heilt stutt við dønum um málnýtslu, ið eru at finna í samrøðunum við tey áðurnevndu 118 heimildarfólkini. Harafturat, beint undan henda grein varð skrivað, er pinkukanning gjørd nú í 2008; 12 heimildarfólk eru spurð um hugburð teirra til danismur.

Abstract

In this article the topic *Diglossia in Faroese* has been approached. In very simple terms diglossia may be described as the linguistic situation in a society where two varieties of the mother tongue have their function in mutual distribution; the Low (L) variety in the daily language and the High (H) in a formal context and as the written variety. During the field work for the author's Master's thesis, numerous observations were made of a highly varying language use amongst the 118 informants. This brought to mind the thoughts about a potential diglossic situation in the Faroese speech community.

Diglossia as such is a highly complex topic, about which prominent linguists have presented highly varying theories. For that very reason the article does not pretend to present any conclusions to this question with respect to the Faroese conditions. Rather, it has been the intention to approach the issue on the basis of Ferguson's fundamental principles. The objective ahead, however, may be to work with the topic in a more comprehensive context.

The organization of this article will imply, amongst other items, that Ferguson's distinctive markers for diglossia – nine altogether – have been discussed from a Faroese point of view. In the discussion, each of these nine distinctions has been commented on with examples from Faroese that have been detected in the conversations with the aforementioned 118 informants. Additionally, in connection with the prepa-

rations for this article, a 'mini research' has been conducted during the summer of 2008 amongst 12 informants, selected randomly amongst the 118 mentioned above, with respect to their attitude to Danicisms in the Faroese language.

It is the sincere hope and aspiration of the author that this initial discussion of a possible diglossic situation in Faroese may kick off a fruitful and clarifying debate in the Faroese research community.

1.0 INNGANGUR

Undir kanningum í 2005 undan master-ritgerð (Pauladóttir, 2006), varð eg fleiri ferðir varug við, hvussu tey ymisku heimildarfólkini nýttu tað føroyska málið hvør á sín hátt. Taluhættir skiftu frá tí, vit kunnu rópa eitt tillagað mál, tætt upp at skrivligum føroyskum, og heilt til eitt evstamark, ið næstan ljóðaði sum danskt /skandinaviskt, bert við føroyskum bendingum. Lítla yvirlitið hjá Helge Sandøy um teir fyra stílhættirnar í føroyskum tyktist sera sanngildugt eins og uppáhald hansara um, at støðan "antagelig er enda mer komplisert enn dette" (Sandøy *et al.*, 2003: 106).

Hetta hevur vakt áhugan og forvitnið eftir at vita meir um munin millum 'føroyskt standardfrábrigdi' og 'dagligt frábrigdi' (sí 2.1.1 fyri greining av málfrøðiligum heitum). Av tí, at evnið lá uttan fyri karmarnar fyri ritgerðina, mátti tað bíða tá. Tí hevur hugsanin við hesi grein verið at royna at geva íkast til at lýsa fjarstøðuna millum dagliga málið og tað málið, fólk velja sær, tá umstøðurnar krevja 'tillagað mál'.

Við at lurta umaftur og afturumaftur eftir upptøkunum av 118 samrøðum til ta fyrrnevndu ritgerðina, varnaðust oyrini á ein nýggjan hátt við frábrigdið, ið verður tosað

kring okkum, antin tað nú var umborð á eini ferju, í bussinum, ella heima hjá familju og frændum. Tað, at eg veruliga gav tosinum gætur, gav mær varhugan av, at tillagaða málið, ið liggur nær skriftmálinum og verður so at siga ikki nýtt í dagliga tosinum, er helst ikki eitt mál, ið tey flestu hava skil á. Í hvussu er ikki uttan eina ávísa fyrireiking. Hetta hevur við sær, at tillagað mál heldur ikki fellir natúrligt at velja sær í eini samrøðu uttan fyrireikingar. Av tí sama skal her verða lagt afturat, at um føroyskt tyktist finnast í hami, ið líktist øllum frá nútíðar skrivligum føroyskum og til eitt, ið líktisk næstan donskum/skandinaviskum máli, so var kortini so, at hetta tillagaða málið hevði bert verið at hoyrt nýtt av heilt fáum einstaklingum. Tí kann tillagaða málið heldur ikki skrásetast sum vanligt hjá nøkrum av teimum 118 heimildarfólkunum. Meir nágreiniliga: so fá sum fyra fólk – øll av kallkyni úr ymskum bólkum – komu mær fyri sum nakað heilt fyri seg sjálv, við at hava sjáldsama gott skil á máli, vit helst vildu rópt *rótføroyskt*.

Uttan nágreiniliga greining havi eg stundum hugsað, at ein einföld uppbygging av málnýtslu í føroyska málsamfelagnum man vera so, at eldra fólkkið kann hugsast at tala eitt 'dansk-føroyskt' við øllum teimum vanligu 'óføroysku' tækuorðunum. Hin vegin kann væntast, at hitt yngra ættarliðið er ávirkað av skúlagongd og undirvísing í føroyskum á *føroyskum*, og tí kundi væntast, at tey tosa eitt mál, ið liggur nærri at skrivliga málinum, báði í bending, orðalagslæru og orðatilfeingi. Tað skuldi vísa seg, at so einföld er støðan als ikki.

1.1 Høvuðsspurningar í greinini

Lurtað hevur verið umaftur eftir samrøðun-

um við 118 heimildarfólk til áðurnevndu ritgerð við grein um skiftismæli í hyggju. Samrøðurnar eru við fólk í øllum aldursbólum og við ymiskari útbúgving og yrkisleið, eisini skúlanæmingar. Endamálið hevur verið fýrfalt:

- 1) at hyggja at føroyskum viðurskiftum við skiftismæli eftir heildarreglunum hjá Ferguson sum grundarlagi,
- 2) at ummæla hugburð til føroyskt skrivligt og tosað mál,
- 3) at geva íkast til at lýsa, hvat fólk hugsa um spurningin,
- 4) um tað ber til, at siga nakað um munin millum dagliga málið og tað, ið verður nýtt í hátíðarligum høpi.

Væntandi vilja svar uppá síðsta spurningin geva ábendingar um, um møguleiki er til staðar fyri at tosa um skiftismæli/stig av skiftismæli í føroyskum. Fyri at fáa eitt orðaskifti um evnið mugu vit tí fyrst gera greiðari nøkur hugtøk, ið nýtt verða í spurninginum um skiftismæli, og eisini hugtøk, ið nýtt verða um føroyskt.

2.0 FRØÐIHEITI, ÁSTØÐI OG HÁTTALAG

2.1 Nøkur heiti

Stutt frágreiðing skal verða givin um heiti, ið verða nýtt í greinini. Summi eru kend (altjóða) málsfrøðilig heiti, summi eru serlig fyri føroyska orðaskiftið um mál. Norðurlendski lesarin kann soleiðis siggja, at orðaskiftið um føroyskt mál hevur í sær luteindir og heiti, ið ikki verða nýtt í norðurlenska kjakinum.

2.1.1 Úr altjóða málførðiliga orðatilfeinginum

Almenn virðing/fjald virðing (enskt: 'overt prestige'/'covert prestige'): Víst verður til Trudgill (1972). Heitini verða nýtt um tað virðið, ið tað gevur annaðhvørt at leggja talumálið at standardfrábrigdinum (almen virðing) ella at leggja tað at staðbundna málførinum (fjald virðing). Sostatt hevur tað at hava skil á standardfrábrigdinum við sær 'almenna virðing', meðan nýtsla av staðbundna málførinum gevur 'fjalda virðing', t.e. virðing í samfelagnum, har ein hoyrir heima. At kunna duga at skifta ímillum staðbundna málførið og standardfrábrigdið, alt eftir umstøðunum, vil sostatt hava við sær ávikavíst 'fjalda -' og 'almenna virðing'.

'Frábrigdi' (enskt: 'variety'/skandinaviskt: 'varietet') verður her nýtt fyri frábrigdi, ið ikki kann sigast at verða staðbundið málføri (lokal dialekt).

'Kotubroyting'/'kotublanding' (enskt: 'code-switching'/'code-mixing' / skandinaviskt: kodebytte/kodeblanding): Víst verður á Fasold, (1984: 180, 182). Fasold sigur, at bendingin í tekstinum fer at gera av, hvat mál verður nýtt. Hettar merkir, at í kotubroyting er víðfevnandi nýtsla av fremmandum lut-eindum; sum tá tann, sum tosar, eitt lítið bil skiftir mál fyri at geva frágreiðing/útfylling, ella hann tekur heilar setningar inn í málið, hann tosar, úr øðrum máli, ið hann blandar saman við. Hin vegin merkir kotublanding, at tann, sum tosar, einans tekur orð uppímillum úr einum øðrum máli, uttan at hetta ávirkar bendingina í málinum, hann tosar.

'Skandinaviskt' skal her verða nýtt um danskt/norskt/svenskt mál, meðan 'norður-

lendskt' skal nýtast tá eisini føroyskt og íslendskt verða tikin uppí.

'*Skiftismæli*' (enskt: 'diglossia'/skandinaviskt: 'diglossi'): Verður nýtt um samband millum tvey frábrigdi av sama tungumáli í útfyllandi útbýting sín ámillum í samfelagnum, har tey verða nýtt. Hetta merkir, at frábrigdini hava hvørt sítt øki til nýtslu í málsliga samfelagnum (frítt eftir Rash, 1998: 17). Dentur eigur at verða lagdur á sambandið "+/- formligt mál" fyri at sleppa undan einari samanblanding við 'stíllag'.

'*Staðbundið málføri*' verður nýtt sum føroyskt heiti fyri 'lokal dialekt'. (Føroyska heitið fyri dialekt er málføri; staðbundið = lokalt; staðbundið málførið = lokal dialekt).

'*Standardfrábrigdi*' (enskt: 'standard variety'/skandinaviskt: 'standardvarietet') verður nýtt um skriftmál og mál, ið fylgir heildarreglunum fyri skriftmálið; í øðrum sjálvstøðugum londum ofta eisini nevnt 'ríkismál'. Men føroysku viðurskiftini við ríkisfelagskapinum við Danmark og heitinum 'ríkis' tengt at donskum viðurskiftum, gera, at 'ríkismál' ikki hóskar til føroyskt eins og t.d. 'ríkisenskt' og 'ríkisnorskt' høvdu verið hóskandi fyri 'standard variety' í teimum báðum samfeløgnum.

'*Stíllag*': Tey orðaløg, ið finnast í einum tungumáli (skrivliga og munnliga); vit kenna tey sum málsliga úrvalið í samfelagnum. Talarin lærir seg at velja úr úrvalinum fyri nøktandi at lúka krøvini til skilagott orðaskifti (Frítt eftir Mæhlum *et al.*, 2003: 28).

'*Tekstur*': Samsvarandi siðvenju verður heitið nýtt um báði skrivliga og munnliga framfering av tungumáli.

'*Tillagað mál*': Mál, ið verður nýtt undir umstøðum, har tann, sum tosar hefur møguleika at gera sær ómak og vanda sær um mál-

ið eftir fyrimyndarligum reglum, ið vanliga ikki eru í nýtslu í dagligari talu, men, sum eru galdandi fyri skriftmálið/standardfrábrigdið.

'*Tjóðmálslig lívsmegi*' (enskt: 'ethno-linguistic vitality'/skandinaviskt: 'etnolingvistisk vitalitet'): Víst verður til Giles (1977), ið nýtir hugtakið til at greiða frá lívsmegini í einum máli og harvið eisini møguleika tess at endurreisa seg.

2.1.2 *Úr føroyska orðatilfeinginum*

'*Danisma*': Verður nýtt um donsk orð og orðafelli, báði nýggj og eldri, ið hava sín fullgóða føroyska maka, ið eisini hoyrist.

'*Óføroyskt*': Verður nýtt um orð og máliskur úr øðrum málum (eisini donskum) ið hava sín fullgóða føroyska maka, ið eisini hoyrist í nýtslu. Orsøkin er helst, at tey ofta eisini verða rópt 'bannað orð', og í undirvísingini í føroyskum verður mælt til ikki at nýta hesi orð í skrivligum føroyskum.

'*Rótføroyskt*': Í Føroyskari orðabók er eingin neyv týðningarlýsing, men hugtakið verður ofta nýtt um tað málið, ið seinastu 30-50 árini er vorðið litt av varðveitandi málpolitikki. Serligt er, at nýggjyrði eins og ávísar íhaldandi bendingar og setningsuppbygnaðir seta sín dām á rótføroyskt. Um hesi sermerki verða upphevaði verður málið summar tíðir rópt 'grótføroyskt'. Í nýggjari kanninum millum studentaskúlanæmingar finnast hagtøl, ið benda á, "at næmingar sum heild halda, at rótføroyskt er nakað sum er neyðugt fyri at varðveita málið, og teir uppfata rót- ella grótføroyskt, sum tey flestu siga, sum gamalsligt, tungt og stirvið málbrúk, bæði hvat viðvíkur setningsbygnaði og orðavali. Tó benda tøluni eisini á, at tey halda grótføroyskt verða neyðugt fyri varðveitsluna av málínum"².

'Rætt'/gott mál': Verður nýtt um mál við bending, ið fylgir føroysku reglunum (sam-svar millum kyn og tal, røttu føllini, o.s.fr.), við góðum føroyskum setningsbygnaði um-framt hóligari nýtslu av altjóða/fremmand-um orðum.

'Vánaligt mál': Verður nýtt um mál við (nógvum) danismum og sum ikki lagar seg eftir føroyskari bending, t.e., um tann, sum tosar, vísir seg at hava lítið ella ónøktandi skil á bendingarreglum, óvandna nýtslu av fremmandum tøkuerðum og máliskum.

2.2 Hvat er skiftismæli?

2.2.1 Lítill framløga av heildarreglun-um hjá Ferguson fyri skiftismæli

Frá franska málfrøðinginum Marçais lænti Ferguson sær í 1959 heitið 'skiftismæli' (Winford, 1985: 345) fyri at lýsa eitt heilt serligt slag av tvímæli, ið hevur við sær, at málsliga samfelagið, talan er um, eigur eitt dagligt mál, lágt frábrigdi (L) og eitt hægri frábrigdi (H), ið verður nýtt í hátíðarligum høpi. Frá-brigðini bæði liva lið um lið, tó hvørt á sínum øki. Orðaskiftið her skal ikki taka sær av málfrøðiligu meiningini, bert leggja dent á, at Ferguson tók sær heitið (á enskum: "coined the term") fyri at lýsa málstöðu, har skyldskapur er millum frábrigðini bæði H og L. Samstundis lýsti hann, at tey eru at finna í útfyllandi útbýting í málsamfelagnum. Har-umframt er týðandi, at H og L kunnu skiljast at málfrøðiliga á fleiri økjum, og verða ikki nýtt hvørt um annað í sama høpi. Ferguson greinar skiftismæli soleiðis:

A relatively *stable* language situation in which, in addition to the primary dialects of the language (which may include a standard or regio-

nal standards), there is a very divergent, *highly codified* (often *grammatically* more complex) *superposed* variety, the vehicle of a large and respected body of written literature, either of an *earlier period* or in another speech community, which is learned largely by *formal education* and is used for most written and formal spoken purposes but is not used by any section of the community for *ordinary conversation*. (Fasold, 1984: 38-39; skákskrift lögð afturat)

Vit skilja, at Ferguson legði støði av níggju málfrøðiligum økjum, har H og L kunnu skiljast at: virkisøki, virðing, bókmentarligur arður, tilognan/innlæring, fyrmynd (fyr-myndarligt mál), støðugleiki, ljóðfrøði, bending og orðatilfeingi. Vit kunnu siga, at mun-urin millum H- og L-frábrigðið m.a. fevnir um mun í virkisøki, virðing, ið síðan fer at fevna um, hvat orðaval, hvørja bending og hvønn setningsbygnað, ið tann, sum tosar, nýtir, um hann hevur møguleikar ella ikki til at fyrireika framløgu sína av tekstinum, antin hon nú er skrivlig ella munnlig.

Felags fyri málsligu samfeløgini, ið á hendan hátt hava tvey málslig frábrigdi í útfyllandi útbýting, er, at H hevur 'almenna virðing' í øllum samfelagnum. Hetta merkir, at H verður nýtt í almennum høpi og verður mett at vera meira háborið enn L, t. e., at fólk aloftast halda H vera 'betri' enn L. L verður nýtt í tí dagliga og hevur 'fjalda virðing', og tað kann sigast at bera boð um samhuga og samanhold í bólki. Umframt hetta skal nevnt, at í málsamfelagnum læra fólk ikki H sum hitt fyrsta, tey læra at tosa frá barnsbeini. Tað er L, ið verður tilgnað sum móðurmál, og hetta er fyrirbrigdi, ið sambært Ferguson er serligt fyri samfelag við skiftismæli. (Ferguson, 1959: 331). Eisini Schiffman leggur dent

á sama fyrirbrigdið sum týðningarmikil partur av heildarreglunum hjá Ferguson fyri skiftismæli (Schiffman, 1997: 207).

Ferguson gevur okkum dømi um fyra 'fyrimyndarmál' ('defining languages') (Ferguson, 1959: 326), ið hava skiftismæli sum eyðkenni sum lýst omanfyri. Týskttalandi parturin av Sveis við há-týskum í H- og sveisisk-týskum í L-støðu er eitt teirra. Arabisku londini við staðbundnu málførunum í L- og klassiskum (og/ella moderna ríkis-) arabiskum í H-støðu er eitt annað. Afturat hesum báðum tók Ferguson Grikkaland, við gamla, klassiska frábrigdinum *katharévusa* í H- og dagliga frábrigdinum *dhimotiki* í L-støðu. Øll trý finnast í samfeløgum, har standardfrábrigdið er varðveitt frá eldri tíð, og er sostatt ikki málslig leivd hjá harrafólki, ið fyrr hefur havt vald í landinum, sum t.d. fólk úr niðursetulandi. Málsamfelag við kreol-frábrigdi í L-støðu og málinum hjá niðursetufólkinum í H-støðu er fjórða dømið um málsamfelag við skiftismæli. Her tekur Ferguson Haiti sum dømi, við fronskum í H- og staðbundna kreol-frábrigdinum í L-støðu. Felags fyri øll fyra 'fyrimyndarmálini' er skyldskapurin millum tey bæði frábrigdini umframt onnur serlig fyrirbrigdi viðvíkjandi øki fyri nýtslu, virðing, o.s.fr. (Ibid.: 327).

Ein týðandi fyritleykt hjá Ferguson í greining hansara av frábrigdunum í skiftismæli er skyldskapur teirra millum, hóast skilligur munur er teirra millum viðvíkjandi bending og setningsbygnaði (Ferguson 1959: 333). Í útfyllandi grein um skiftismæli frá 1991 nemur Ferguson eisini við, at støðan kann snúgvá seg um samfellda heild millum frábrigdini á hvør sínum vongi, samstundis sum vit hava við tvípólaða støðu at gera, har frábrigdi, ið liggja millum tey bæði á hvør sínum vongi

eiga at kunna verða umrødd við báðum evstamørkum í baksýni. Tað merkir, at eingin triði pólur er at finna (Ferguson 1991: 226).

Sambært Berger hevur Ferguson tikið upp í heitið 'skiftismæli' eina ikki-málsliga síðu; eina virkisfrøðiliga sundurgreining av tveimum málsligum frábrigdum innan sama málsliga samfelagið. Tískil herðir Ferguson dupluttu meiningina í latínska heitinum 'bilingualism' (Berger, 1990: 285). Berger peikar á, at vegna serligu treytina hjá Ferguson til "the linguistic *afinity* of the idioms involved, the *stability* of the situation and the *hierarchical* order of the varieties" (Ibid.: 286), finst valla málsamfelag við skiftismæli, ið svarar til heildarreglurnar hjá Ferguson. Í dag mugu vit helst siga, at av teimum fyra 'fyrimyndarmálunum' eru bert tvey framvegis mál við skiftismæli, av tí at báði Grikkaland og Haiti hava verið í málsligari støðu við ógvusligari broyting³. Í Grikkalandi er H-frábrigdið *katharévusa* beint burtur av L-frábrigdinum *dhimotiki*, meðan støðan í Haiti er, at 90% av fólkinum nú tosa bert haitiskt-kreolskt sum móðurmál. Hetta merkir eisini, at L-frábrigdið á Haiti hevur beint fyri H-frábrigdinum (sí Fasold, 1984: 34-59). Í dag viðgera málfrøðingar eina møguliga sundurskiljing millum málslig frábrigdi á søguligari grund. Av tí sama er lutfalslig semja um, at haitískt-kreolskt og haitískt-franskt ikki longur eru at skilja sum sama mál (Berger, 1990: 289).

Í tí fylgjandi skal tískil heldur ikki verða víst á dømini grikskt og haitískt-kreolskt, meðan vit skulu halda fast um sveisiska og arabiska dømið. Samstundis skal sigast, at eisini viðvíkjandi sveisiska døminum er kjak um, um týskttalandi parturin av Sveis í dag veruliga svarar til heildarreglurnar hjá Ferguson fyri skiftismæli (Rash, 1998: 31 vísandi á

Ris, 1990: 42). Samsvarandi almennari málfrøðiligari fatan skal sveisiska dømið kortini viðgerast sum dømi um málsamfelag við skiftismæli (Rash, 1998: 31).

2.2.2 'Breitt skiftismæli' – lítil fram-løga av, hvussu Fishman viðkar heitið 'skiftismæli'

Mikið kjak hevur staðist av lýsingini hjá Ferguson um skiftismæli. Fishman er framúrskarandi málfrøðingur, ið hevur endurskoðað fyrimyndina hjá Ferguson. Afturat málsligu samfeløgnum hjá Ferguson hevur Fishman viðkað heitið til at fevna um støðuna 'standardfrábrigdi-við-staðbundnum málførum' umframt samfeløg, har tvey (ella fleiri) púra ymisk mál liva lið um lið. Hjá Fishman er týðandi, at eitt av málunum (ella frábrigdunum) er í H-støðu. (Fishman, 1971).

Fishman vísir á kanningararnar hjá Rubin í Paraguay (1962; 1968), og greinar samfelagið sum tvímálsligt og við skiftismæli (Fishman, 1971: 89). Á sama hátt verða nógv hjálond í somu støðu sum tann, Fishman nevnr 'breitt skiftismæli', har eitt ella fleiri mál og/ella staðbundið málføri eru at finna í L-støðu við málinum hjá niðursetufólkinum í H-støðu. Uppaftur onnur støða kann vera tann hjá t.d. Tanzania og India, har staðbundið mál (ávikavíst swahili og hindi í teimum báðum førunum) saman við niðursetumálinum (í hesum førunum enskt) eru komin í H-støðu, meðan hini málini (og staðbundnu málføri) eru at finna í L-støðu⁴.

Móðurmálið hjá upprunafólkinum í Paraguay er guaraní, meðan spanskt er móðurmálið hjá evropeisku eftirkomarunum og stórum bólki ættaður av báðum fólkasløgnum. Somuleiðis finna vit í Tanzania, India, Meksiko, Peru og fleiri øðrum suðuramerik-

anskum londum stórar bólkar av fólki, ið ikki læra staðbundna málið (sum t.d. swahili, hindi, nahuatl, quetchua, aymara, o.s.fr.) sum móðurmál. Eisini í øðrum, gomlum niðursetulondum eru bólkar av evropeiskari ætt í somu málsligu støðu. T.d. Québec við fronskum og enskum. Dømini eru sostatt fleiri um tilíkt samfelag við skiftismæli sambært fyrimyndini hjá Fishman. Týðandi felags sermerki eru stjórnarsøgan og eitt eyðkent býti av valdi millum bólkar, ið gera grundarlag fyri málsligu støðuna millum eitt H- og eitt L-frábrigdi.

Eftir hesum myndli verða kanningar hjá Gal (Gal, 1979) í týsk-ungarska býnum Oberwart settar sum dømi um skiftismæli, við týskum í H- og ungarskum í L-støðu. Á sama hátt finna vit í Evropa mongd av dømunum um málslig samfeløg, har málini í H- og L-støðu antin kunnu vera skyld ella, at tey ikki eru tað – eftir fyrimynd Fishman. Nevnast kunnu valisiskt og enskt í Wales, frísiskt og hollendskt í Hollandi, provençal og franskt har suðuri í Fraklandi, catalán og spanskt, baskiskt og spanskt somuleiðis sum galisiskt og spanskt í Spania, umframt nógv onnur – ikki minst í eystara partinum av Evropa. Um nevndu dømini kann sigast, at felags fyri tey er stjórnarsøga, har tungumálið hjá stjórnini og valdinum er komið í ráðandi støðu mótvegis hinum bólkinum av fólki við øðrum móðurmáli. Úrslitið hevur verið, at tungumálið hjá stjórnini er komið í H-støðu. Staðbundna málið er komið í L-støðu, og bólkurin við stjórnarvaldinum noyðist ikki at læra hetta staðbundna málið, ið bert verður nýtt av teimum, ið tosa tað sum móðurmál (eins og støðan var í Føroyum við føroyskum mótvegis donskum). Eins og í hinum førunum, ið her eru umrødd, er tí støðan, at bert partur

av fólkinum livir við tvímæli, meðan bólkurin við stjórnarvaldinum livir við einum tungumáli.

2.2.3 *Meir um munin millum skiftismæli hjá Ferguson og 'breitt skiftismæli'*

Umframt fyrrnevndu sermerki millum tey bæði tungumálini:

- a) munur í uppbygging, og
- b) skyldskapur millum H og L

skal dentur verða lagdur á trý sermerki fyri samfeløg við skiftismæli eftir strongu heildarreglunum hjá Ferguson, ið ikki eru tey somu sum tey í samfeløgum, ið eru umrødd undir 2.2.2 um 'breitt skiftismæli'.

Myers Scotton leggur dent á tvey viðurskifti:

- c) Øll – ella í hvussu er meirilutin – lærir L-frábrigdið sum móðurmál, og
- d) H-frábrigdið verður aldrin (ella næstan aldrin) nýtt í óformligari samrøðu

(Myers Scotton, 1986: 409)

Báðir lutirnir c) og d) eru við í greiningini hjá Ferguson. Harumframt skal verða víst á eitt uppáftur triðja sermerki í viðger av H og L. Í tvímálsligum samfeløgum viðgjørd undir 2.2.2 kemur metingin av H og L at vera treytað av, hvør ger metingina: tey sjálv, sum tosa málið, sum ein eind, ella onnur uttanífra, t.d. málfrøðingar. Í greiningini hjá Ferguson av skiftismæli meta tey sjálv, sum tosa málið, annað frábrigdið sum H, ella 'hægri' mál og hitt sum L uttan fyrilit til t.d. áskoðan hjá málfrøðingi. Sambært Ferguson vil hetta sermerki føra við sær, at ein, sum tosar málið og ikki hevur skil á H-frábrigdinum, verður í samfeløgnum mettur "ikki at duga sítt egna

mál", og hetta, sigur hann, er eyðkent fyri arabisku samfeløgini (Ferguson, 1959: 329-330).

Grundað á munandi frávikini millum skiftismæli og 'breitt skiftismæli' skal niðurstaða verða gjørd her um, at málsligu samfeløgini, umrødd undir 'breitt skiftismæli', skulu ikki lýsast sum samfeløg við skiftismæli eftir myndlinum hjá Ferguson.

Háttalag

Mannagongdin fyri greinina hevur verið at fara aftur í tilfarið til master-ritgerðina og hyggja aftur umaftur at hugburðinum, ið heimildarfólkini tá søgdu seg hava til móðurmálið. Harafturat er serstakliga listin við danismum, ið kom burtur úr teim 118 samrøðunum tikin fram aftur. Við hesum í hond er so pinkukanning gjørd við 12 heimildarfólkum til hesa greinina, tvs. 10% av talinum til master-ritgerðina. Fólkini eru vald úr øllum aldursbólkom millum tey vaksnu heimildarfólkini.

Orsøkin til, at júst hetta arbeiðslag er valt, er, at heimildarfólkini í samband við kanningina í 2005 vístu seg at vera so at siga á einum máli um, at danismurnar í føroyskum eru 'vánaligt mál'. Samstundis eru viðurskiftini kortini so, at danismurnar, ið eru til staðar í talaða málinum, eru júst eitt sermerki, ið eyðkennir fjarstøðuna millum dagligt og skrivligt mál. Tað skuldi vísa seg, at eisini tey 12 heimildarfólkini til pinkukanningina hava greiðar hugsanir um og hugburð til danismur.

Heimildarfólkini finga lista sendan við 319 danismum (fylgiskjal 2a). Samstundis finga tey leiðbeining um at hyggja at orðunum sum eitt slag av orðum, tað merkir, at tey ikki skuldu seta seg at flokka orðini eitt

fyri eitt sambært stig av viðurkenning. Saman við listanum fingur tey eitt spurnarblað við trimum spurningum (fylgiskjal 3). Spurningarnir skuldu fáa fram hugburð teirra til hetta slagid av orðum, og ljóðaðu soleiðis:

- 1) um heimildarfólkið hevði nýtt hesi orð í skrivligum máli,
- 2) um heimildarfólkið kundi hugsað sær umstøður, har hann/hon ikki hevði nýtt hetta slag av orðum í talaðum máli,
- 3) um heimildarfólkið kundi nevnt høpi, har vit eftir teirra tykki ikki eiga at nýta hetta slag av orðum.

Til lítla grein hevði tað verið ov drúgv kanning at farið undir aðrar spurningar viðvíkjandi bending og setningsbygnaði, ið eisini gera sítt til fjarstøðuna millum tey bæði málsligu frábrigðini. Kortini verður hugsað, at lítil kanning um hugburð til orðatilfeingi kann boða frá, um heimildarfólkini eru tilvitað um málsligu munirnar í føroyskum, ið her verður roynt at føra prógv fyri. Tað er mín fatan, at tilíki tilvitan fer at gera størri kanning viðvíkjandi stigi av skiftismæli í føroyskum viðkomandi.

3.0 FRAMLØGA: EITT SINDUR UM MÁLHUGBURÐ Í FØROYSKA SAMFELAGNUM

3.1 Aðrar kanningar um hugburð til mál í føroyska samfelagnum

Kanningin hjá Ullu Clausén frá 1970-árunum um menningarmøguleikar í føroyskum (fyri nýggjyrði) fevnir eisini um eina minni kanning av hugburði føroyinga til nýggjyrði. Gongdin síðan tá hevur uppiborið viðmerkning um ta munandi broyting, ið er íkomin viðvíkjandi hugburði til nýggjyrði.

Elisabeth Holm hevur gjørt ritgerðina *Áskoðanir um mál í miðnámskúlum* (1992, ikki útgivin), ið m.a. gevur eitt yvirlit um hugburðin hjá ungum lesandi til (1) móðurmálið, (2) móðurmálsfærleika teirra, og (3) val av máli til próvtøkur. Av tí, at kanningin ikki nemur beinleiðis við spurningin um skiftismæli skal kanningin ikki umrøðast í tí fylgjandi.

Ein størri kanning er gjørd í sambandi við umfatandi norðurlenska verkætlan, ið er um at verða liðug. Málfrøðingar úr øllum Norðurlondum hava samstarvað um at lýsa hugburð til ensk tøkuroð við verkætlanarheitinum "Moderne importord". (Sí m.a. <http://www.moderne-importord.info/>; <http://www.forskning.no/Artikler/2003/oktober/1065185888.04> umframt Sandøy og Østman, 2004). Jógván í Lon Jacobsen hevur skrivað doktararitgerð um tøkuroð úr enskum í føroyskt. Atgongd er ikki enn til allar niðurstøður, men av teimum, ið eru givnar út (Jacobsen, 2004a), fáa vit mynd, ið vísir, at fólk við hægri útbúgving hava frílyntari áskoðan viðvíkjandi tøkuroðum (Jacobsen 2004a: 11-13). Hetta er sama mynd, ið kann teknast av kanningini hjá undirritaðu í samband við áður nevndu master-ritgerð.

3.2 Eitt sindur um málhugburð hjá heimildarfólkunum til Master-ritgerðina

Nógv av teimum vaksnu, ið vóru við í kanningini til master-ritgerðina bóru fram hugsanir, ið siga frá týðiligari fjarstøðu millum dagliga frábrigðið og eitt, ið kundi verið umrøtt sum *fyrirmyndarligt mál*.

Eitt sindur óklárt er kortini, hvussu hetta fyrirmyndarlaga málið er, av tí, at lýsingar av tí eru kámar. T.d. at "tað skal vera nátturligt",

„tað skal vera flótandi“, „ikki ov nógv fremmand orð“, „føroysk orð so langt, tað letur seg gera, uttan at gera ov nógv av, so tað gerst íslendskt“, „røtt bending, uttan at gera ov nógv av og mana fram elligamlar formar, ið langt síðan eru deyðir“, o.s.fr. Við tílikum lýsingum í baksýni kann ein spyrja seg: man tað vera so, at standardfrábrigdið verður sett at vera 'ónátturligt'? Er tað so, at ein hoyrir fólk standa og stama, um roynt verður at tosa mál, ið er tilgagað standardfrábrigdinum? Verður málið táknað eitt mál við „ov nógvum rót-føroyskum orðum, so at tað gerst íslendskt“? Er tað nú so, at stundum verður bending nýtt, ið ger, at „elligamlir formar verða manaðir fram aftur“? Er tað samstundis so, at dagliga frábrigdið er plágað av „ov nógvum fremmandum orðum“ eins og av bendingarfeilum? Hvar finna vit so hetta *nátturliga fyrirmyndarliga málið*, um tað hvørki er dagliga frábrigdið, ið flest øll tosa niðrandi um, og heldur ikki skrivliga standardfrábrigdið, ið flest øll halda vera ov torført?

Sagt heilt greitt og við øðrum orðum: lýsingar, ið heimildarfólkini gera av, hvat er 'gott føroyskt' – ella *fyrirmyndarligt mál* – eru ikki nógv nágreiniligar. Einans táknað snúði seg um donsk tøkuerð kom meirilutin av heimildarfólkunum við sama dómi: eitt mál við danismum er ikki gott føroyskt mál. Ella, sum ein teirra málbar seg: „eg royni fyr alt í verðini at umgangast danismur“. Kortini er sannroyndin tann, at ónsktu donsku tøkuerðini eru at finna í hópatali í dagliga frábrigdinum. Henda øvuta stóðan má verða orsök til, at flest øll eru sera atfinningarsom viðvíkjandi dagliga frábrigdinum, síni egna málnýtslu, eins væl og málnýtsluni hjá øðrum.

Samrøðurnar vísa eisini, at meirilutin av

heimildarfólkunum heldur uppá almikla týðningin av at varðveita føroyska málið. Hetta fevnir eisini um skrivligt mál (sí talvurnar 1 & 3 í samanseting). Samstundis skal sigast, at fleiri bóru fram ørkymlan um, at tað „eru so fá, ið veruliga duga hetta málið“. Av tí at spurningur viðvíkjandi hesum ikki var við í spurnarblaðnum, hóast hann ofta kom fram av sær sjálvum undir samrøðunum, kundi heldur ikki verða gjørd ritlýsing, ið kann lýsa miðal hugsan millum heimildarfólkini viðvíkjandi spurninginum. Kortini skulu nøkur dømi takast við, ið lýsa, hvussu heimildarfólkini málbera seg í hesum, at „tað er næstan eingin, ið dugir hetta málið“:

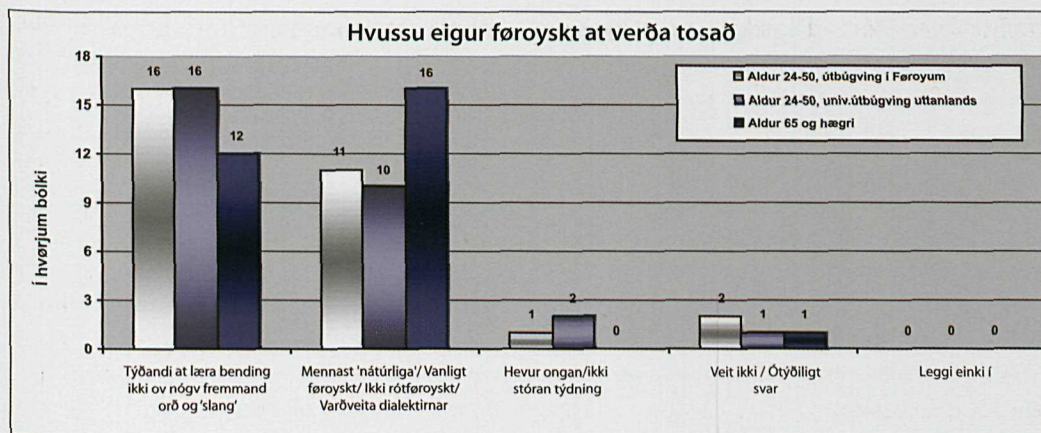
“Vit áttu øll at farið til Íslands fyr at lært okkum føroyskt”;

“Eftir hálvum ári í Íslandi hoyrði eg, hvussu illa vit er komin avstað her heima hjá okkum”;

“Tað er sum hava vit eina undirlutakenslu og ov negativan hugburð millum lærarar til okkara egna mál”.

Tey bæði fyrstu dømini (umframt sjálv orðingin um, at ‘tað er næstan eingin, ið dugir hetta málið’) komu millum ung undirútbúgving; tað triðja í bólkinum av vaksnum, vælútbúnum fólkum í týðandi fyrisetingarligum starvi⁵.

Hugsanir av hesum slagi um dagliga frábrigdið má sigast at vera í tráð við niðurstøðuna hjá Ferguson um arabiskt skiftismæli: ein, ið ikki hevur skil á H-frábrigdinum verður settur av øðrum “ikki at duga málið nógv væl”. (Ferguson, 1959: 329-330). Eins og Ferguson ger av viðvíkjandi arabiskum viðurskiftum, so hugsar føroysk heimildarfólk heldur ikki, at tey (og landsmenn teirra) ikki tosa føroyskt. Tað, tey siga, er, at tey tosa ikki

Talva 1:

Soleiðis varð svarað

standardfrábrigdið, ella tað *fyrimyndarliga málið*, ið altso verður hugsað um sum 'gott mál' ella 'rætt føroyskt'.

Undir samrøðunum kom fram at standardfrábrigdið tykist vera fløkt, bæði í bending, rættskriving og setningsbygnaði. Úr málfrøðiligum sjónarhorni er helst rættari at siga, at orsakað av fjarstøðuni millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið halda nóg, at standardfrábrigdið er fløkt. Hóast hesi øvutu viðurskifti, vísir tað seg, at í spurninginum um, um bending og rættskriving eiga at verða varðveitt í núverandi búna, so svaraðu 79,5% av teimum spurdu í kann- ingini jaliga til varðveiting, samstundis sum tey frambóru grundgevingar fyri, hví tað hevur týðning at varðveita bæði bending og rættskriving í núverandi formi (sí talvurnar 1 & 3 í samanseting). Um hetta seinasta, siga heimildarfólkini sínar hugsanir sum t.d. at "um vit lata tað fara (tvs. bending og/ella rættskriving) so verður einki eftir". Ein onnur málbering var, at "so fellur tað heila saman". Hóast hetta, tosa eisini fleiri heimildarfólk um, at tað ørkymlar tey, at tey ikki duga at

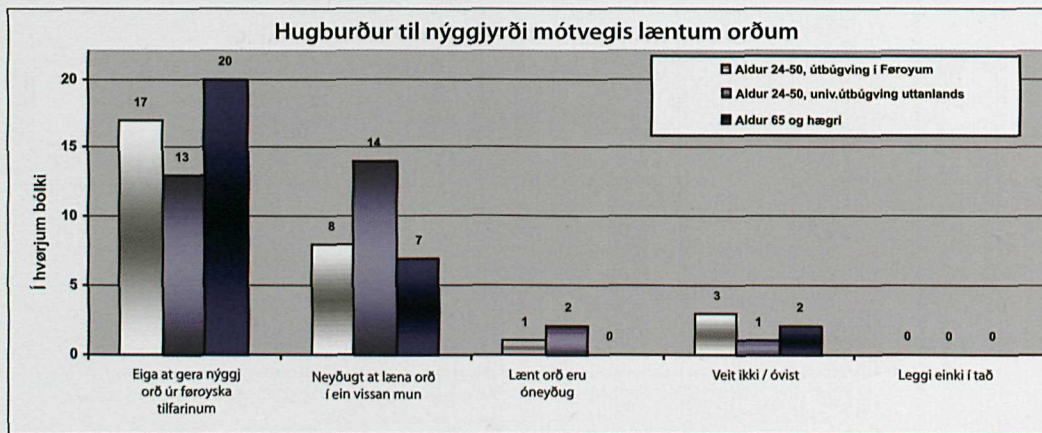
skriva móðurmálið nóg væl, men at tey royna at "vanda sær um málið fyri at støðan skal batna".

Blandað upp í hesa ørkymlan um ikki at duga málið nóg væl, verður kortini tosað um bjartar vónir fyri málinum fyri framman. Mett verður, at málið fer at styrkja støðu sína í hvørjum av, at fólk er tilvitað um felags arvin og ábyrgdina av at varðveita eitt mál, ið bert evarska lítil partur á jørðini tosar, ikki meir enn einar 50.000 sálir. Eisini hoyrir við í samandrætti um evnið, at ovurstórur áhugi er í málinum, og sterkar kenslur fyri tí eru til staðar. Kortini tykist tað onkursvegna at vera 'møðsamt': jú, vit elska móðurmálið, men vit berjast við tað; vit eiga at varðveita tað, hóast støðan er, at eingin dugir tað nóg væl!

3.3 Ritmynd av trimum málspurningum til Master-ritgerðina

Ritmyndirnar í talvunum 1, 2 og 3 vísa fram- løgu av hugburði hjá 88 vaksnum heimildar- fólkum⁶ til fylgjandi evni:

1. Hvussu eigur føroyskt at verða tosað?

Talva 2

Soleiðis varð svarað

2. Hugburður til nýggjyrði móttvegis lánorðum,
3. Hugburður til týðningin av at læra seg føroyskt, eisini rætta bending.

Ov nógvur dentur skal ikki verða lagdur á, at talva 1 & 2 tykjast at bera rungandi boðskap um afturhald í at taka við fremmandum orðum. Tað, at svarið tykist vera so týðiligt, kann líka skjótt hava við spurningarhátt at gera:

“Heldur tú, at vit eiga at fara í føroyska orða-tilfeingi, eisini fara aftur í tíðina og leita eftir gomlum orðum, ið eru farin úr nýtslu og royna at gera nýggj úr hesum? Ella skulu vit bert lata fremmandu lánorðini sleppa inn í málið?”

Í eftirleiki var lættari at síggja, at tílíkur spurningarháttur vekur hugsanir um ‘varðveiting’ og ‘verju’ av málinum fyrri, at tað ikki skal verða trokað til síðis av øðrum og doyggja út. Eisini skal víst verða á, at føroyingar kortini tykjast hava jaligan hugburð til nýggjyrði (eisini játtað hjá Poulsen *et al.*, 2004: 162). Hin vegin er tað so, at í málsliga gerandisdegnum taka tey, sum tosa føroyskt,

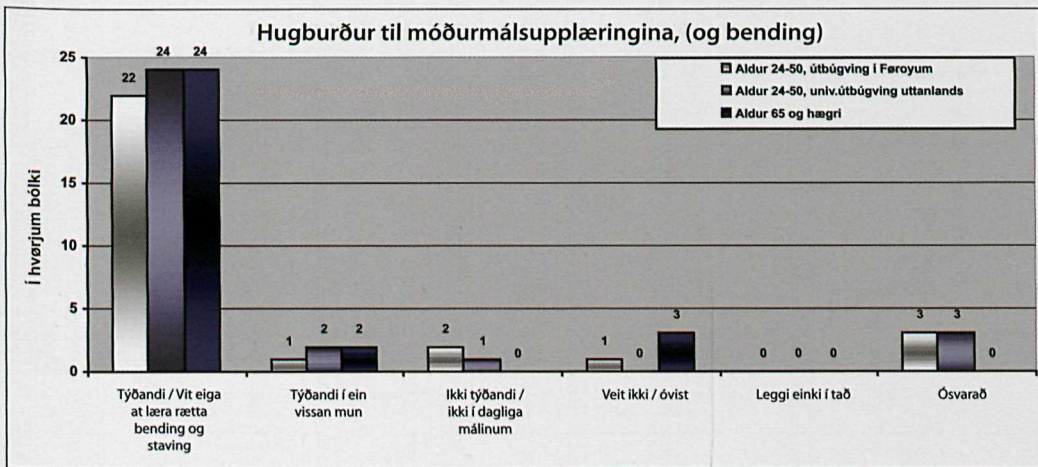
tøkuorð inn í stóran mun. Nýtslan av tøkuorðum fevnir eisini um tað slagið, ið lærarar og málfrøðingar mæla frá í skrivliga málinum, ella, sum “verða útihýst”, um ein skal málbera seg við orðunum hjá André Niclassen, ið fyrri stuttum gav bók út um hetta evnið (Niclassen, 2007).

3.4 Dagförd pinkukanning um hugburð til danismur

3.4.1 Skrásettar danismur frá kanningini í 2005

Í fylgiskjali (nr. 2a & b) er listi við 319 danismum, ið vóru skrásettar í fyrireikingunum til master-ritgerðina. Við bert fáum undantøkum vóru fullgóð føroysk heiti funnin til orðini, ið eru við í listanum. ‘Fullgóð føroysk heiti’ eru orð, ið hoyrast í nýtslu og, sum eisini hoyrdust í samrøðunum við heimildarfólkini.

Í samrøðum við heimildarfólk í starvi hjá fyrisitingini, t.d. í Heilsu- & Umhvørvisfyrisitingini, Løgmannskrivstovuni, Fíggjarmálaráðnum, Innlendismálaráðnum, Úvarpi Føroya,

Talva 3

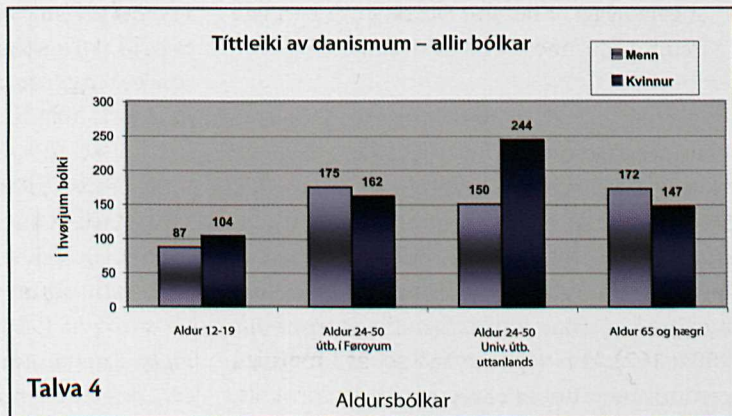
Soleiðis varð svarað

Uttanríkismálaráðnum, Fjarskiftiseftirlitinum, og fleiri øðrum stovnum, hoyrist tilviðað orðing um málsliga umhugsan og varni. Orðingar teirra siga beinleiðis, at í skjølum frá almennum stovnunum eins og í útvarpingum í miðlunum skal málið vera so 'rætt' og 'gott' føroyskt, sum gjørligt. Eisini verður sagt, at málið skal ikki bera boð um líkasælu, hvørki í bending, setningsbygnaði ella orðatilfeingi. Sagt við øðrum orðum: tað skal vera rótføroyskt. Fleiri leggja dent á, at málið hjá tí almenna skal heldur ikki bera boð um, at hann/hon, ið skrivar, hevur lisið uttanlands og tískil nýtir eitt føroyskt, ið ber lit av øðrum máli.

Um tær 319 danismunar er rætt at siga, at í skrivligum máli vil ein føroyingur hava sum grundhugburð at sleppa frá at nýta hesi orðini og royna at finna føroysk

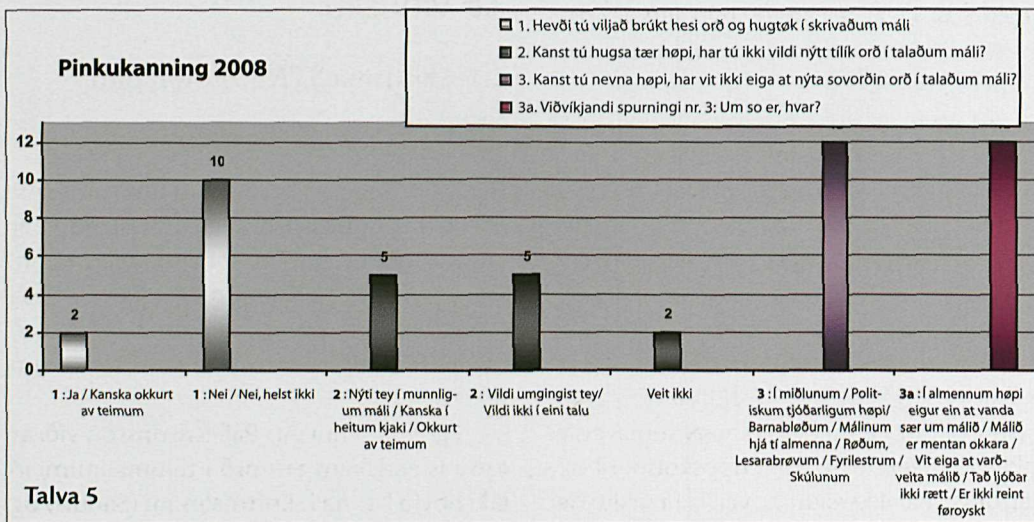
heiti í staðin. Hetta upphald kann grundast á sannroyndina, at av 118 heimildarfólkum vóru so fá sum fyra fólk – ella 3,4% – ið søgdu seg hava jalgan hugburð til donsk tøkuroð⁷. Meirilutin segði seg antin afturhaldandi ella at hava neiligan hugburð til donsk tøkuroð.

Talva 4 vísir, hvussu tær 319 danismurnar vóru at finna í teimum fyra bólkunum av heimildarfólkum (tvs. at orðatilfeingi hjá yngsta bólkinum er tikið við her)⁸.

Talva 4

Aldursbólkar

3.4.2 Spurningar um hugburð í 2008 til danismurnar, ið vórðu skrásettar í 2005

Listin við teimum 319 danismunum er tikin fram aftur við Føroyskari Orðabók (Poulsen *et al.*, 1998) í hond. Sambært tí, ið har var at finna, kunnu vit siga hetta um orðini:

- 25 av orðunum eru í orðabókini merkt 'talmál',
- afturat eru 11, sum sambært orðabókini hava aðra meining enn tann, ið var nýtt í samrøðuni (eitt ikki ókent fyrbrigdi í føroyskum),
- uppáttur eru 29 onnur orð úr listanum við uttan sermerking, men har ósamsvar er í sjálvari orðabókini.

Dømi um tilíkt ósamsvar er navnorðið *vrevl*, ella *vrøvl*, ið ikki er við, meðan sagnorðið *vrevla* er tikið við. Øvut av hesum, er navnorðið *spekulantur* tikið við, meðan sagnorðið *spekulera* ikki er við (sí fylgiskjal 2a). Jógvan í Lon Jacobsen hevur eitthvørt at siga um tilíkt

viðurskifti, og skal tiskil bert verða víst til frágreiðing hansara her (Jacobsen, 2004b).

Í talvu 5 sæst framløga av, hvat tey 12 heimildarfólkini svaraðu í 2008 uppá tríggar spurningar um hugburð til nýtslu av danismum.

Her siga 10 av 12, at listin við danismunum eru orð, ið tey sjálv (helst) ikki høvdu nýtt í skrivligum málið. Eisini tey bæði fólkini, ið eru opin fyri nýtslu, siga, at tað einans hevði snúð seg um nøkur fá; tey flestu orðini høvdu tey sloppið sær undan. Tá spurt var um hví, verður svarað umleið soleiðis:

"Tí vit í flestu førum eiga betri føroysk orð"

"Eg hevði hildið, at eg ikki hevði vandað mær nóg væl um málið"

"Tí hetta er vánaligt / ikki reint føroyskt"

"Tí hetta eru leivdir av danismu"

Til spurningin um nýtslu av somu orðunum í munnligum (dagliga frábrigdinum), siga hin

vegin 5 av 12, at tey høvdu nýtt nøkur í dagligum máli, meðan fimm svara neiligt og tvey svara "eg veit ikki".

At enda, til spurning um at nevna øki, har vit, eftir teirra meining, ikki eiga at nýta orð av hesum slagi í munnliga málinum, taka heimildarfólkini hesi øki sum dømi: "*fjølmiðlar, loftmiðlar, røður, røður í politiskum tjóðarligum høpi, fyrilestrar, barnabøkur, skúlin, lesarabrøv og málið hjá tí almenna*". Av hesum uppskotunum til øki fyri at útihýsa tílíkum orðum, vísir tað seg, at "*miðlarnir*" eru tiknir við hjá øllum 12, meðan so nógv sum 8 eisini taka við "*í eini røðu*". Hini uppskotini til øki, har tílíkt mál ikki eigur at verða í nýtslu, ber helst boð um, hvat hin einstaki, ið svarar, er upptikin av ella fæst við í dagliga virki sínum. Ella, sum heimildarfólk nr. 4 sigur í meira sundurgreinandi vending:

"Tosaðu vit í sjónvarpi, útvarpi ella hildu ein fyrilestur, høvdu vit vanda okkum so mikið um málið, at flestu av hesum orðum ikki vildu verið brúkt. Málið er jú størsti samleiki okkara, og má røkjast".

Vit síggja nú, at her er javnstig við niðurstøðuna hjá Ferguson úr teimum fyra 'fyrirmyndarmálunum', t.d. tokki til at hoyra røður á standardfrábrigdinum (Ferguson, 1959: 330). Áhugavert er, at samsvarandi tí, ið Ferguson fann, síggja føroysku heimildarfólkini seg heldur ikki før fyri at handa børnunum hetta 'rætta'/'reina' málið. Hetta kann sigast, tí at í fleiri førum siga tey, at ábyrgdin liggur hjá skúlanum hesum viðvíkjandi.

4.0 VIÐGERÐ

4.1 Skiftismæli í Norðurlondum

4.1.1 Íslendskt

Íslendskt hevur verið hugsað um sum eins-áttað málsamfelag, báði av tí, at íslendskt er einasta mál, og eisini tí, at har eru bert minni munir millum staðbundnu málförini. Hesa fatan hava íslendingar eisini sum heild, og tað hevur tí sett sín dóm á tilvitan teirra um málið.

Í grein nemur Ari Páll Kristinsson við, at tað í íslenskum eru orð í talumálinum, ið ikki hoyra heima í skriftmálinum (Sandøy og Östman, 2004: 30-70). Partvís snýr hetta seg um orð av íslenskari rót, men við "lágari virðing", og partvís snýr tað seg um lænt orð, ið íslendskt hevur nýggjyrði fyri, men, sum eru meira vanlig í skrift enn í talu. Viðvíkjandi bendingum peikar Ari Páll Kristinsson serliga á valið av grundliðarfalli í ópersónligum setningum. Ari Páll Kristinsson heldur, at hesi viðurskifti allarhelst hava at gera við íslenska málpolitikkinn. Íslenska støðan tykist sostatt at kunna verða samanborin við ta føroysku, serliga viðvíkjandi orðatilfeinginum og helst eisini, um enn í minni mun, viðvíkjandi setningsuppbygnaði og bendingarformum. Sambært fatanini hjá Ara Páll Kristinssyni er skiftismæli ikki støðan í íslenska málsamfelagnum, og hann heldur, at tað "ikki er talan um tvey ymisk málslig frábrigdi í íslenskum, við virki hvørt á sínum øki, eins og tá hugsað verður um tvey frábrigdi við sínum egna ljóð- og bendingarkervi umframt savn av orðatilfeingi" (Úr brævasamskifti, apríl 2008).

Av hesum kann lesast, at spurningurin møguliga snýr seg um *greining* ella um *stig* av skiftismæli, og fara vit at síggja, at sama kann

vera stöðan í føroyskum um 'fyrirmyndarmálini' hjá Ferguson verða lögð til grund. Hvørki fyri íslenska ella føroyska málsamfelagið er nøkur avmyndan gjørd eftir heildarreglunum, ið liggja til grund fyri hesa grein. Um gjørligt var at fáa íslensku viðurskiftini lýst sum í talvu 6 niðanfyri, er hugsandi, at eitt virkið grundarlag var fyri tey bæði málini føroyskt og íslenskt, samstundis sum samanbering kundi verið gjørd móti heildarreglunum hjá Ferguson fyri skiftismæli.

4.1.2 Dansk

Frá donskum viðurskiftum kenna vit til frásagnir um, at málsliga gongdin er móti ríkisdonskum, nær skriftmálinum, samstundis sum, at staðbundnu málførini strikast út í hvørjum. Víst verður m.a. á heimasíðuna hjá Dansk Sprognævn, [http://www.dsn.dk/Sprogpolitik/Sprog på Spil/](http://www.dsn.dk/Sprogpolitik/Sprog%20p%C3%A5%20Spil/), har vit finna tílíkt upphald:

Det er blevet sagt om danskerne, at de har dovnø ører. Man er blevet uvant med at høre dansk, der ikke er rigssprogsnært, og kan ikke vænne sig til flere udtalevarianter. Omformningen af Danmark fra dialektsamfund til standardsprogssamfund har haft som omkostning, at vi står mere fremmede over for dialekter, nabosprog og dansk talt af udlændinge.

4.1.3 Norskt

Heldur ikki úr norska málsamfelagnum eru kanningar við niðurstøðu um skiftismæli eftir heildarreglunum hjá Ferguson. Kanningin hjá Blom og Gumperz úr Hemnesberget viðvíkjandi kotubroyting (1972) skal takast við, av tí at hon kann tulkast sum niðurstøða um skiftismæli í hesum samfelagnum. Kortini skal eisini nevast, at av henni

hevur staðist mikil orðadráttur. Hjá Mæhlum (Mæhlum *et al.*, 2003) verður kanningin úr Hemnesberget bólkað undir kotubroyting. Orðaskiftið her skal ikki fevna um kotubroyting móttvegis skiftismæli, tá spurningurin ikki er viðkomandi fyri tað, greinin snýr seg um. Vísandi á Mæhlum *et al.* skal bert takast við, at kanningin hjá Blom og Gumperz í dag ikki longur verður roknað sum eftirfarandi úr málfrøðiligum sjónarhorni vegna ósemju um háttaløg, ið teir nýttu (Mæhlum *et al.*, 2003: 45-47, 72).

Wexler sigur um málsamfelaguttan skiftismæli, at standardfrábrigdið ofta er hitt sama sum tað málið, ið annaðhvørt ein landspartur ella týðandi sosialur bólkur talar (Wexler, 1971: 335). Eisini Winford leggur dent á mentanarlaga munin millum samfelag við standardfrábrigdi-við-staðbundnum málførum og samfelag við skiftismæli:

The most obvious difference between diglossia and the situation of a standard-with-social/regional dialects (social dialectia) is that segments of the population in the latter case learn the H variety as their first language.

(Winford, 1985: 349).

Hetta sama kann sigast um norskt bókmál og staðbundnu málførini kring býrnar í eystur-Noregi, meðan sama helst ikki kann sigast um ný-norskt skriftmál av tí, at hetta er frábrigdi, ið ikki verður tosað nakrastaðni og tískil hevur heldur eingin hetta sum móðurmál. Kortini, uppáttur meir týðandi fyri norsk viðurskifti er, at av teim níggju fyrirtreytunum í heildarreglunum hjá Ferguson fyri skiftismæli eru fleiri, ið ikki hóska til norska málsamfelagið. Ov langt verður at fara eftir hvørji einstakari fyrirtreyt her, men

nevnast skulu kortini tær báðar *virðing* og *bending*. Í Noregi hava staðbundnu málförini høga virðing í øllum samfelagnum, meðan standardfrábrigdið bert hevur virðing sum skrivligt mál. Viðvíkjandi bending eru norsku viðurskiftini heldur øvut av tí, Ferguson lýsir: "H has [...] an inflectional system of nouns and verbs which is much reduced or totally absent i L" (Ferguson, 1959: 333). T.d er støðan tann í summum av staðbundnu málförum í ný-norska málsamfelagnum, at vit framvegis kunnu finna leivdir av einum triðja falli (hvørjumfall), meðan standardfrábrigdini bæði hava bert tvey föll eftir; hvørfall og hvørsfall.

Vísandi aftur á Mæhlum *et al.* (2003: 42-43) skal norska málsamfélagið sostatt ikki lýsast sum málsamfélag við skiftismæli eftir heildarreglunum, ið eru lagdar til grund fyri hesa grein. Norska málsamfélagið skal eftir hesum reglum greinast at vera "standardfrábrigdi-við-staðbundnum-málförum", ella rættari: málsamfélag við tveimum standardfrábrigdum og fleiri staðbundnum málförum.

4.1.4 Skiftismæli í finlands-svenskum

Kristina Nikula (Nikula, 1988) lýsir viðurskifti í finlands-svenskum, ið mega sigast at samsvara við málsamfélag við skiftismæli. T.d lýsir hon, hvussu fólk í Närpes kommunufyrising leggja dagliga frábrigdið til síðis og skifta til ríkissvenskt. Í dagligum høpi verður staðbundna málførið í Närpes nýtt alla aðrastaðni, eitt málføri, ið hevur ymisk reglulig frávik frá ríkissvenskum.

Í greinini "Högspråk och dialekt i den finlandssvenska skolan" sigur eisini Loman frá somu viðurskiftum úr Närpes (Elert *et al.*, 1977: 73-74).

Sum einasta mál í Norðurlondum finna vit sostatt í finlands-svenskum kanning viðvíkjandi skiftismæli og málsligum atburði, ið er eyðkendur fyri málsamfeløg við skiftismæli. Ein samanbering millum kanningarnar úr finlands-svenska máløkinum og føroysku viðurskiftini vildi sostatt verið báði áhuga-verd og avsannandi.

4.2 Føroysk viðurskifti við skiftismæli í baksýni

Um heimligu viðurskifti okkara sigur Suzanne Romaine so seint sum í 1989: "Swiss German and Faroese may never emerge from diglossia, but are probably in no danger of death" (Romaine, 1989: 39). Romaine samanber soleiðis másligu støðuna í Føroyum við ta týsk-sveisksku, men hevur hon í tonkunum danskt í H-støðu og føroyskt í L-støðu. Meting hennara er sostatt ikki grundað á heildarreglurnar hjá Ferguson fyri tey fyra 'fyrmyndarmálini', men metir Romaine hin vegin føroyskt at vera eitt frábrigdi av donskum (eins og sveiskt-týskt verður sett at vera tað av ríkistýskum). Føroyskt skal ikki verða sett sum frábrigdi av donskum, men er tjóðmál í Føroyum, ið hevur sigrað á flest øllum økjum her heima, og er í dag ráðandi í føroyska samfelagnum (víst verður m.a. á Braunmüller, 1998: 231; Torp, 1998).

Við hesi fyritleykt, umframt níggju eyðmerkjunum hjá Ferguson fyri at skilja H- og L-frábrigdið frá hvørjum øðrum, skal henda grein viðgera skiftismæli í føroyskum uttan at blanda uppí hvørki a) málsamfeløg við almennum tvímæli (eftir sundurgreining hjá Fishman), ella b) málsamfeløg við "standardfrábrigdi-við-staðarbundnum-málförum" (ella sum í Noregi, tvey standardfrábrigdi við fleiri staðbundnum málförum). Tað skal við-

gangast, at munurin millum H og L í sveiskum eins og í arabiskum møguliga er týðiligari enn munurin í føroyska dagliga frábrigdinum móttvegis skrivligum máli. Kortini skal leggjast afturat, at føroysku viðurskiftini hava ikki fingið ligið óansað av málfrøðingum. T.d. velur Braunmüller at umrøða føroysku málstøðuna undir heitinum skiftismæli (Braunmüller, 1998: 231).

Sum áður nevnt tekur Ferguson við í seinastu grein síni um skiftismæli (1991), at viðurskiftini millum tey bæði frábrigdini væl kunnu hava við samfellda heild at gera. Evnið er nógv umrøtt. Winford, vísandi til Wexler, kemur inn á opna spurningin um, hvat ið er "the minimal structural gap between varieties that will qualify a situation for diglossic status" (Winford, 1985: 349). Wexler tekur fløkjuna uppáttur, og sigur Ferguson ímót viðvíkjandi kravinum um, at skrivliga frábrigðið ikki er móðurmál hjá nøkrum í mál-samfelagi við skiftismæli. Hann ger tå samanbering millum tey fyra 'fyrmyndarmálini' og enskt við at spyrja: "To what speaker of English are the English medical and legal terminologies (with their Greek and Latin bases) native?" (Wexler, 1971: 335). Við hesum spurningi tykist Wexler ikki at skilja millum skiftismæli og frávik í stillagi.

At halda fast um munin millum skiftismæli og frávik í stillagi er av alstórum týðningi fyri at fylgja próvførsluni, ið her verður førd, og hesum sama finna vit eisini stuðul fyri júst hjá Ferguson (Ferguson, 1959: 222). Próvførslan hevur í sær, at í mál-samfelagi uttan skiftismæli vil tann, sum t.d. leggur fram ein yrkistekst nýta sama orðatilfeingi antin hann nú ger framløgu í formligum ella óformligum høpi. Sagt við øðrum orðum; yrkisorðavalið verður ikki broytt í stóran

mun, hvat so bakstøði er. Hin vegin, í mál-samfelagi við skiftismæli fer tann, sum tosar, at laga orðaval, bending og setningsbygnað eftir bakstøði – eisini í yrkistekstum – alt eftir, um framløgan er í formligum høpi (skrivligum ella munnligum) ella, um framløgan er í óformligum/ dagligum høpi. Og vit vita, at hesi viðurskifti samsvara við málsligu støðuna, soleiðis sum hon er at finna í føroyska mál-samfelagnum. Í formligum høpi, serstakliga um teksturin er skrivligur, vil føroyskur høvundur leggja dent á bending og setningsbygnað eftir fyrmyndarligum føroyskum, umframt at nýta so fá fremmand orð sum gjørligt – eisini yrkisorð – og royna at seta føroysk heiti, ið siga tað sama, í staðin, so satt tey eru tøk og ikki eru fullkomiliga ókend. Vanligt er tå, at seta altjóða orðið í klombrum fyri at útihýsa iva og tryggja, at lesarin skilur tekstin nágreinliga. Í óformligum høpi er hetta heldur óvanligt, tå báði donsk og altjóða orð (og vendingar) verða nýtt(ar) í stóran mun, óheft av, hvat teksturin snýr seg um, og fer málið tå at bera dām av árinu uttaneftir, báði í setningsbygnaði og orðatilfeingi..

Viðvíkjandi fjarstøðu millum standard-frábrigdi og dagligt mál í føroyskum, skulu vit venda aftur til Wexler og hyggja at orðing hansara um fjarstøðu millum skrivligt og munnligt standardfrábrigdi:

Discrepancies between written and spoken norms are due precisely to differences in function; for example, since written languages are frequently intended for common use in diverse dialect zones, some of which may be mutually unintelligible, they may assume the proportions of a superdialectal speech form. This condition not only dictates the presence but

also the nature of the gap between spoken and written norms (Wexler, 1971: 335, skáskrift lögð afturat).

Hetta seinasta eyðkenni (skáskrivað), eftir tí sum Wexler metir, hevur sermerktar avleiðingar í føroyskum, ið ávirka fjarstøðuna millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið munandi. Hetta hevur við sær, at fjarstøðan teirra millum verður styrkt við, at girðing og smoga er millum hvørt teirra mótvegis øðrum keldum; ávikavíst girðing millum standardfrábrigdið og tøkuerð úr øðrum málum, meðan smoga er millum dagliga frábrigdið og somu keldu. Sagt við orðum Wexlers:

Diglossia may be brought about by the different impact of a native or non-native source on one norm but not on the other [...], the gap between written and spoken norms can be heightened by the closure of the former and opening of the latter to a given resource (Wexler, 1971: 333).

Somu viðurskifti eru umrødd í fleiri øðrum málsamfeløgum við skiftismæli. T.d. sigur Wexler frá, at dagliga frábrigdið í arabiskum er opið fyri tøkuerðum, meðan týðingar umvegis ymiskar móguleikar, ið finnast í málinum, verða valdar fram um klassiska arabiska málið (Wexler, 1971: 333). Sama sigur Dil um viðurskiftini millum šadhu bhaša (standardfrábrigdi og H) mótvegis colit bhaša (dagligt frábrigdi og L) í bengalska málsamfelagnum. Í šadhu bhaša sigst vera opið fyri "sanskritiseraðum" lánorðum og girðing móti enskum, meðan colit bhaša er opið fyri enskum lánorðum (Dil, 1986: 461). Eins og í føroyskum hava viðurskiftini í nevndu samfeløgnum

við sær, at tað forna í standardfrábrigdinum verður varðveitt, og sostatt verður alsamt vaksandi fjarstøða millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið í orðatilfeinginum.

Meir nágreinliga vita vit, at hesi fyribrigdi hava við sær, at føroyska standardfrábrigdið er opið fyri nýggjyrðum, meðan dagliga frábrigdið er opið fyri beinleiðis inntøku av tøkuerðum. Tað skal tó sigast, at kortini er ikki so, at dagliga frábrigdið hevur girðing móti nýggjyrðum. Langt har ífrá. Vit síggja jú, at dagliga frábrigdið í rættiliga stóran mun "kemur aftaná" og tekur við nýggjyrðum, sum longu eru tikin uppí skrivliga málið. Hin vegin er dagliga frábrigdið ikki bert opið fyri beinleiðis inntøku av tøkuerðum úr báði donskum og av altjóða slag, men eisini fyri broytingum í setningsbygnaði og heilum máliskum, ið verða umsettar til føroyskt, ofta uttan at hugsað verður um, at somu ella betri hugtøk eru at finna í føroyskum frammánundan. Í undirvísingini verður mælt ímóti tílíkum óvandaðum láni av orðum og máliskum, og vanliga verða tey ikki tikin við í skriftmálinum, í hvussu er ikki í formligum skriftmáli. Á henda hátt verður so fjarstøðan millum formligt og óformligt mál týðiliga merkt av fráviki í orðatilfeinginum, umframt setningsbygnaði.

Fyri at lýsa móguliga skiftismælistøðu í føroyskum, skulu vit sostatt halda fast um fylgjandi fimm fyrirreytir:

1. Staðbundnu málførini í samfelagnum hava øll til felags
 - a) eitt serligt orðatilfeingi⁹,
 - b) sermerktar bendingar og setningsbygnaðir, ið ikki eru felags við standardfrábrigdið (Ferguson, 1959: 333)¹⁰.
2. Í dagligum og óformligum høpi verður standardfrábrigdið ikki nýtt av nøkrum,

- sum tosar málið (um so er, bert heilt fáum).
3. Frá barnsbeini av lærir eingin standard-frábrigdið í dagligari talu.
 4. Eins og Ferguson lýsir í 'fyrmyndarmál-unum', byrjar nágreinilig læring av standard-frábrigdinum ikki fyrr enn, tá farið verður í skúla (Ferguson, 1959: 331, 336-337). Innan skúlagátt er galdandi, at dagliga frábrigdið víkur frá standardfrábrigdinum í orðatilfeingi, bending og setningsbygnaði.
 5. Standardfrábrigdið verður hildið at standa yvir/vera 'betri enn' dagliga frábrigdið, vera meira skilvíst, vakrari, betur hóskaði í yrkingum o.s.fr. (Ibid.: 329). Í føroyskum er heilt vanligt, kanska eyðkent, at hoyra um dagliga frábrigdið, at tað verður mett sum 'vánaligt mál', báði í tí dagliga, men kanska helst í skrivligum ella í høpi, har tillagað mál verður væntað.

Tá nú báði málsligir byggihættir, nýtsluøki og hugburður hjá teimum, ið tala málið ("structure, use and attitudes"); (Ferguson, 1991: 221) vera tikin upp í virðismetingina, skal her verða sett fram uppáhald um, at vit standa framman fyri týðningarmiklum skilnaði millum føroyska málsamfelagið og samfelag við 'standardfrábrigdi-við-staðbundnum málførum'. Leggjast skal til merkis, at í 'standardfrábrigdi-við-staðbundnum málførum' finst ikki sermerkt orðatilfeingi, ið saman við bendingarsermerkjum og setningsbygnaði er felags fyri øll staðbundnu málførini, hóast standardfrábrigdið (skrivliga málið) víkur frá. Heldur ikki fara tey, sum tala málið (í 'standardfrábrigdi-við-staðbundnum málførum') sum part av móðurmálslæringini at læra um fyrir-

brigdini í dagliga málinum, at hetta er 'vánaligt' ella 'ikki gott mál'. Heldur øvut. Sum áður nevnt, kenna vit úr norska málsamfelagnum, at staðbundnu málførini hava høga virðing og í summum førum hægri virðing enn skrivliga málið, og har er einki, ið verður rópt hvørki 'vánaligt' ella 'skeivt' mál, bert 'dialekt' (málføri), líka mikið um frávikið snýr seg um orðaval, bending ella setningsbygnað.

Føroyska málsamfelagið, hin vegin, hevur til felags við 'fyrmyndarmálini' hjá Ferguson, at standardfrábrigdið verður mett høgt; av meirlutanum mett at vera meir hábórið enn dagliga frábrigdið. Dagliga frábrigdið verður kortini nýtt í dagligum høpi. At nýta tillagað mál, standardfrábrigdi – ella H – í dagligum høpi, mundi allarhelst eisini í føroyskum tykst í so pillkut, eisini tilgjørt (Ferguson, 1959: 337). Hin vegin mundi nýtsla av ov dagligum máli í høpi, har tillagað mál verður væntað, verið hildið at vera misskiljing. Møguliga hevði ein eisini verið hildin at hava lága útbúgving, og í onkrum førum hevði tað ljóðað sum óætlaður løgin málburður.

4.3 Skiftismæli í Føroyskum?

4.3.1 Nýtsluøki fyri H og L í málsamfelagi við skiftismæli

Av talvu 6 niðanfyri kunnu lesast umstøður, ið Ferguson greinar sundur fyri nýtslu av ávikavíst H- og L-frábrigdi í einum av teim fyra 'fyrmyndarmálunum' (Ferguson, 1959: 329). Teigurin til høgri er tikin uppí fyri at samanbera, hvat kann hugsast um ávikavíst føroysk og dansk/norsk viðurskifti.

Sum heild, kunnu vit siga, at viðurskiftini í 'fyrmyndarmálunum' og føroyskum kunnu samanberast, við tveimum undantøkum:

Situasjon	Myndil Fergusons		Hugsað um føroyskt viðurskifti		Hugsað um dansk/ norsk viðurskifti	
	H	L	H	L	H	L
Í kirkju / guðfrøðiligum høpi ⁺)	x		x			x
Boð til starvsfólk , o.s.fr.		x		x		x
Persónlig brøv	x			x		x
Røður á tingi, røður í tjóðarligum høpi	x		(x)	x		x
Fróðskaparligir fyrilestrar	x		x			x
Samrøður í familjuni, millum vinir og starvsfelagar		x		x		x
Tíðindaupplestur í miðlunum	x		x			x
'Sápur' í útvarpinum ⁺⁺)		x		x		x
Oddagreinar í fjølmiðlunum, myndatekstir	x		x			x
Tekstir til myndir í sambandi við speirit		x		x		x
Skaldskapur "á bundnum máli"	x		x			x
Skaldskapur á mannemunni		x		x		x
Yrkisbókmentir ⁺⁺⁺)			x			x

Talva 6

(Kelda: Ferguson, 1959: 329, talva tillagað av undirritaðu)

- +) Hugsað verður, at her man vera ein ávís broyting av stillagi og orðavali, ið kortini ikki hevur við skiftismæli at gera. Málið er greinað út undir 4.1.2 og 2.1.3 niðanfyri.
- ++) Tað er møguligt, at hetta er ikki eins viðkomandi fyri føroyskt sum fyri 'fyrimyndarligu málini', av tí at nógv av tilfarinum man vera týtt úr øðrum málum. Viðvíkjandi tilfarinum, ið er at finna úr upprunaføroyskum, hevði tað verið løgið, um málið skuldi verið annað enn nær dagliga frábrigdinum.
- +++) Ikki við í talvu Fergusons, men tikið við her, av tí at føroyska samfelagið gevur út yrkisbókmentir, báði til skúla og onnur endamál. Standardfrábrigdið verður tá sett í hásæti.

hugsandi er, at broyting frá L- til H-frábrigdi í kjaki á landsins tingi vil vera treytað av einstaklingi og hugburði hansara/hennara. Hugsað verður, at hetta fyrirbrigdið man vera heldur sjáldsamt. Møguligt er, at stig av til-laging av málinum heldur vil snúgvá seg um nýtslu av røttum stillagi, enn broyting av málinum, og verður sostatt ikki talan um skiftismæli. Merki er kortini sett undir H í

klombrum, av tí at pinkukanningin so týð-liga sigur, at meirilutin av teimum spurdu vænta sær ella vilja hoyra tillagað mál í 'tjóð-arligum høpi' og/ella stjórn málsligum røð-um. Kortini verður hugsað, at kjak á tingi verður nakað annað, av tí, at har skal ofta ganga skjótt fyri seg, stundum eisini við ávís-ari øsing.

Sostatt er fyribils uppskot til yvirlit í

talvu 6 sett upp eftir egnum sannroyndum um, hvat ið er at hoyra í føroyska málsamfelagnum. Eins væl er uppskotið grundað á svar, ið vóru givin í áður nevndu pinkukanning. Teigurin við 'hugsað um dansk/norsk viðurskifti' er sostatt tikin við grundað á tað, ið er sagt niðanfyri í 4.1.2 og 4.1.3 um málsligu viðurskiftini viðvíkjandi skiftismæli.

4.3.2 *Nøkur orð um føroysku málstøðuna við niggju nýtsluøkjum hjá Ferguson fyri skiftismæli í baksýni*

Tað er møguligt, at vit í føroyska málsamfelagnum hava at gera við partvíst skiftismæli, har t.d. týskttalandi parturin av Sveis er at finna á øðrum endanum á málistokki, meðan føroyskt kann hugsast at vera at finna á einum øðrum staði á sama málistokki. Her skal tí aftur verða mint á útfylling Fergusons "um tvípólaða støðu, har frábrigdini, ið liggja millum tey bæði á hvør sínum vongi eiga at kunna umrøðast við báðum evstamørkum í baksýni. Hetta merkir, at eingin triðji pólur er at finna" (Ferguson 1991: 226). Hvussu er og ikki, so man semja vera um, at munirnir millum munnligt og skrivligt føroyskt í dag eru so stórir, at skrivliga standardfrábrigdið – eins og vit hava sæð omanfyri – av nógvum føroyingum sigst vera trupult. Henda fatan verður váttað hjá Jógvani í Lon Jacobsen, tá hann lýsir skriftmálið sum standandi yvir staðbundnu málforunum og "at tað við strongu orðaupprunafrøðiligu rættskrivingini ikki er lætt hjá øllum at læra og nýta" (Jacobsen, 2001c). Vit mega sostatt kunna siga, at tað millum føroyskt-talandi eins og hjá føroyskum málfrøðingum er týðilig tilvit-an til staðar um fjarstøðuna millum bæði

frábrigdini. Eins og í øðrum samfeløgum við skiftismæli, er skilligt, at ein, sum er uppvaksin á staðnum og nýtir málið, verður hildin at vera hátíðarligur og kanska eisini løgin, um hann velur at nýta standardfrábrigdið (H-frábrigdi) í dagligari talu, har umstøðurnar vænta sær dagligt mál.

Vit skulu taka niggju eyðkennini hjá Ferguson fyri skiftismæli og gera viðmerkingar til hvørt teirra við støði í føroyska málsamfelagnum. Á henda hátt kunnu vit gera okkum fyribils mynd av fjarstøðuni millum H og L í føroyskum:

1. *Virkisøki (function)*: "One of the most important features of diglossia is the specialization of function for H and L" (Ferguson, 1959: 328).

Eins og víst verður omanfyri, eru í føroyskum tvey frábrigdi hvørt á sínum virkisøki. Standardfrábrigdið, ella 'tillagaða málið', verður í stóran mun nýtt í almennum høpi, og er alt skrivligt frá tí almenna á hesum máli. Eitt frábrigdi heilt nær tillagaðum máli hoyrist eisini í kringvarpinum, í fyrilestrum og í kirkjuligum høpi.

2. *Virðing (prestige)*: "In all the defining languages the speakers regard H as superior to L in a number of respects" (Ibid.: 329).

Standardfrábrigdið hevur høga virðing í føroyska málsamfelagnum. Fólk vilja og vænta, at skrivligt mál skal vera 'gott føroyskt', í summum forum rótføroyskt, báði í bending, setningsbygnaði og orðatilfeingi. Hóast fleiri siga, at málið er avbjóðandi í nýtslu við fornu

reglunum viðvíkjandi staving, bending og nýggjyrðum, hevur tað virðing ('overt prestige') at hava skil á øllum luteindunum, sí t.d. 8 og 9 niðanfyri.

3. *Bókmentaligur arvur (heritage of literature)*: "In every one of the defining languages there is a sizable body of written literature in H which is held in high esteem by the speech community, and contemporary production in H by members of the community is felt to be part of this otherwise existing literature" (Ibid.: 330).

Í 'fyrimyndarmálunum' hjá Ferguson er stóru bókmentaligur arvur til, og verður hann hildin høgt í virði. Av tí, at føroyska skriftmálið er ungt, verða viðurskiftini her øðrvísi enn í t.d. arabiskum og týskum. Kortini skal haldast fast við, at frábrigdið, ið verður nýtt innan skaldskap, als ikki er dagliga frábrigdið við sínum danismum, fremmandu máliskum og bendingum, ið víkja frá reglunum fyri føroyskt mál. Hetta kann eisini sigast um yrkisbókmentir, har málið man liggja uppáftur longri burtur frá dagliga frábrigdinum, uttan so, at málið fyri tað er fyllt við fremmandum yrkisorðum. Hesi viðurskifti eru tí tikin við í talvu 6 omanfyri.

4. *Innlæring (acquisition)*: "Among speakers of the four defining languages adults invariably use L in speaking to children and children use L in speaking to one another. As a result, L is invariably learned by children in what may be regarded as the 'normal' way of learning one's mother tongue" (Ibid.: 331).

Eins og Ferguson greiðir frá um 'fyrimyndarmáluni', so læra børn í føroyska málssamfelagnum dagliga frábrigdið við síni fjarstöðu til standardfrábrigdið viðvíkjandi orðatilfeingi og bending. Ikki fyrr enn tey koma í skúla byrjar nágreinilig læring av standardfrábrigdinum. Tá verður talan um 'gott' og 'rætt mál'. Sostatt verður 'gott mál' mett høgt og sett upp móti 'vánaligum máli' við 'óføroyskum' vendingum og orðatilfeingi eins og 'óføroyskari' bending. Dømini um hitt 'óføroyska' koma tá úr dagliga frábrigdinum, ið øll nýta. Her skal sigast, at miðvísa útgávan av barnabókum, sum í stóran mun leggja seg eftir at hava H-mál, er dømi um, at longu í tí aldrinum er ein ávís ávirkan á børnini við H-málinum sum fyrmyndil. Eisini tá ið hugsað verður um, at Lærarafelagið eigur "Barnabókaklubb-an", er eingin ivi um, at tað er við læring fyri eyga, at so er.

Rætt er eisini at leggja afturat, at undan skúlaaldri hava børnini gjøgnum teknifilmur og annað undirhald, tey síggja í sjónvarpi, verið undir ávirkan av donskum málið. Tað má á onkran hátt hava ávirkan á L-málið hjá teimum, men her finnast ongar kanningar. Kortini verður ofta sagt av lærarum, at næmingarnir eru illa fyri málsliga, tá ið teir koma í skúla, og hevði tað sostatt havt alstóran týðning at fingið meira ítøkiligar kanningar fyri at lýsa spurningin.

5. *Standardisering (standardization)*: "In all the defining languages there is a strong tradition of grammatical study of the H form of the language" (Ibid.: 331).

Bert eitt standardfrábrigdi er í málssamfelagnum, og er tað samskipað í orðabókum, mál-læru-, orðalagslæru-, úttalu- og øðrum bók-

mentum um rættan málburð. Í undirvísing verður røtt bending og staving sett høgt, og mál eru sett fyri, hvat skal dugast á ávísium støði, t.d. tá triðja, sætta, níggjunda og tólvta árið er lokið. Frá føroyskum lærara í framhaldsdeild eru upplýsingar fingnar sum siga, at ikki verður væntað av næmingum at hava skil á øllum bendingum og setningsbygnaði til fullnar, fyrr enn væl er liðið út í framhaldsdeild.

6. *Fastleiki (stability)*: "Diglossia typically persists at least several centuries [...]" (Ibid.: 332).

Við bert fáum eftirlagingum hevur standardfrábrigdið í føroyskum verið hildið lutfalsliga óbroytt, síðan skriftmálið varð sett inn aftur mitt í 19. øld, og vegna orðaupprunafrøðini valdu menn tá ein fornan form fyri stavingina. Hugsað varð, at norrøni skyldskapurin eins og røturnar skuldu endurspeglast í størst møguligan mun. Úr tí, sum Svabo skrivur síðst í 18. øld, skilja vit, at munnliga málið síðan tá, við hópini av danismum, hevur havt somu smøgu móti donskum og tikið við donskum orðum í fleiri hundrað ár. Júst vegna ógvusliga danska árinum gremur Svabo seg um, at føroyska málið er í ferð við at doyggja út (Sandøy, 1974: 6). Eisini hjá Rasmusi Rask (1811) finna vit tílíka frágreiðing: "Sproget er blevet plattere, og har nærmet sig det Danske betydelig" (Sandøy, 1974: 8).

7. *Ljóðfrøði (phonology)*: "It may seem difficult to offer any generalization on the relationships between the phonology of H and L in diglossia in view of the diversity of data" (Ferguson, 1959: 334).

Í ljóðmyndini eru fleiri dømi um fjarstøðu millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið. Úr staðbundnu málførunum norðanfyri kunnu nevast: Ljóðið /oa/, framsett sum <á>, verður framborið [a]; ljóðið /ai/, framsett sum <ei>, verður framborið [oi]. Spurningur um frástøðu í ljóði skal kortini ikki umrøðast víðari her, grundað báði á, hvussu Ferguson orðar tað omanfyri, og tað, at ljóðfrávik í føroyskum helst verður tengt at muni millum staðbundnu málføringini og ikki fjarstøðu millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið.

8. *Bending og setningsbygnaður (grammatical structure)*: "One of the most striking differences between H and L in the defining languages is in the grammatical structure: H has grammatical categories not present in L and has an inflectional system of nouns and verbs which is much reduced or totally absent in L" (Ibid.: 333).

Hetta eru øki, saman við orðatilfeinginum, sum í stóran mun gera sítt til, at vit eftir øllum at døma eiga at tosa um skiftismæli í føroyskum. Dømini um frávik millum standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið eru mong, eisini innan karmarnar hjá Ferguson.

(i) *Føllini*:

- A: *Hvønnfall*: Í munnligum máli er umfatandi samanfall við endingar í hvørfalli í fleirtali, t.d. samanfall millum sterkt bend kallkynsorð, ið hoyra til ymiskar bólkur.

Talva 7a

H-variant:	L-variant(er):
Teir lupu í bátarnar ⁺⁾	* Teir lupu í bátarnir ⁺⁺⁾
Tey eru nøgd við lærararnar ⁺⁾	* Tey eru nøgd við lærararnir ⁺⁺⁾

+) hoyra til -ar bólkin: *úlvar*; bent í fleirtal: *úlvar*, *úlvar*, *úlvum*, *úlva*,

++) Tykist vera samanfall millum hvørfallsformin í bundnum fleirtali.

Dømi: *bátarnir eru smíðaðir í Føroyum*.

B: *Hvørsfall*: Verður í dag í upprunaforminum bert varðveitt í skrivligum, og eyðkennir háfloygt mál, skrivligt ella kirkjulich. Í dagligum máli (eisini dagligum skrivligum) er formurin bert at finna umskrivandi (parafrasiskur), tvs. við fyrisetingarorði. Í munnliga gerandismálinum verður hvørsfall helst sagt við merkingareindini (morfeminum) -sa (fornøvnini undantikin). Hesin formurin er meir sjáldan at síggja í skrivligum:

Talva 7b

H-frábrigdi:	L-frábrigdi:
Navn faðirsins, navn faðirs míns	Navn á pápanum / pápa pápasa navn

(ii) *Sagnorð – samsvarsbending*: Millum tey yngri er vanligt at hoyra, at sagnorðini ikki samsvara við navnorð í fleirtali. Dømini niðanfyri eru úr samrøðum við heilt ung fólk (14-15 ára gomul) í Sandoyinni í samband við fyrireikingarnar til master-ritgerðina. Tó, somu sagnorðini hoyrdust millum eldri fólk í Suðuroynni, við sama slag av ónøktandi samsvarsbending.

Talva 7c

H-variant:	L-variant(er):
So søgdu tær, at hattar skuldi eg ikki leggja nakað í	*So segði tær, at hattar skuldi eg ikki leggja nakað í
Eg veit ikki, um teir høvdu komið við	*Eg veit ikki um teir hevði komið við

(iii) *Hvørjumfallávirki*: Í munnligum er lutfalsliga vanligt at hvørjumfall dettur burtur í sambandi við sagnorð, ið taka hvørjumfall:

Talva 7d

H-variant:	L-variant(er):
So lurti eg eftur teimum sangunum, ið mær dámar best....	*So lurti eg eftur teimum sangunum sum eg dámi best....
Tað dámar mær einki	*Tað dámi eg ikki

Dømið omanfyri er úr samrøðunum til master-ritgerðina. Dømi, ið líktust, hoyrdust í øllum aldursbólum, og vit síggja, at sagnorðið broytir form og fellir inn í bendingarformin í 1. persóni eintali í nútíð fyri sagnorð, ið ikki skulu hava hvørjumfallávirki.

(iv) *Lýsingarorð mótvegis hjáorð*: Í dagliga frábrigdinum er bland komið í millum hjáorðið *væl* og lýsingarorðið *gott*. Umframt, at lýsingarorðið ofta verður nýtt feil (sett inn í staðin fyri hjáorðið), hevur hetta við sær trupulleikar viðvíkjandi bendingini av báðum orðunum, so at óskil verður teirra millum á miðstigi: ávikavist *gott-betri* mótvegis *væl-betur*.

Eisini dømini í talvu 7e) eru úr samrøðunum til master-ritgerðina.

Talva 7e

H-variant:	L-variant(er):
Mær dámar væl at ferðast	* Eg dámi gott at ferðast ⁺⁾
Tað dámar føroyingum væl	* Tað dáma føroyingar gott ⁺⁾

+) Dømi við báðum bendingarfrávikunum í senn.

Øll punktini omanfyri verða mett sum málfeilir í skúlanum. Í munnligum verður feilurin mettur at vera 'vánaligur' málburður, í skrivligum verða feilirnir rættaðir.

Um málnýtslan í talvunum 7d) og 7e) er avrik av árinum úr øðrum málum, er partur í øðrum orðaskifti. Somuleiðis er tað eisini ein annar málsligur spurningur, um slíkur málburður ber boð um málsliga broyting á somu leið, sum tað, ið longu er farið fram í skandinávskum ella eysturnorðurlenskum. Her skal haldast fast við, at sannroyndin um, at formurin framvegis er fyrimyndarligt føroyskt mál, ger, at spurningurin hoyrir heima í orðaskifti um skiftismæli. Mint verður á, at eins og í 'fyrimyndarmálunum' hjá Ferguson, verður eisini føroyskur talari mettur ikki at duga mál sítt nógv væl, tá snávað verður í hesum.

(v) Setningsbygnaður:

A: Noktanarhjáorð: Í eykasetningi verður noktingarhjáorð ofta sett aftan fyri markað sagnorð. Nógv bendir á, at hetta fyrbrigdi er í broyting, serliga í munnliga málinum. (Sí Sandøy, 2001: 139.)

Talva 7f

H-variant:	L-variant(er):
Hann helt, at hatta átti ikki at vera so	Hann helt, at hatta ikki átti at vera so

B: Øvut orðalag (sagnorð + grundliður): Í skrivligum sæst henda orðaraðfesting meir og meir, tvs., at seinni setningurin hevur øvuta orðaraðfesting. Fyrbrigdið tykist eisini taka seg upp í tillagaðum máli, t.d. í kirkjuligum máli, tíðindaupplæstri í kringvarpinum o.s.fr. Tilvildarligt leit (11.03.2008) í teldutøku útgávu av Dimmalætting gav beinanvegin úrslit. Leggjast skal til merkis, at dømi var at finna í grein, ið ikki er skrivað á hálfloygdum máli. Leggjast skal afturat, at formurin hoyrist ikki í dagliga frábrigdinum.

Talva 7g

H-frábrigdi:

Fyrstu ferð í søguni eru óheftar altjóða figgjar- og búskaparmetingar gjørdar av figgjarstøðu Føroya av tí høgt metta Moody stovninum, og kunnu vit føroyingar vera bæði stoltir og glaðir um úrslitið, har vit liggja á einum triðjaplássi í lutfalli til grannar okkara.

Kelda: Dimmalætting, týsdagin 11. mars 2008.

(vi) Høviskur málburður:

Er við at fara út úr munnliga málinum í flest øllum hópum, tó er spurningurin um undantøk óvissur, og eigur at verða kannaður. Her skal leggjast afturat, at t.d. venda flogternurnar umborð í Atlantsflog sær til tey ferðandi við høviskum málburði¹¹. Týðandi fyri hesa grein er, at formurin er heilt nógv nýttur í skrivligum tilfari frá tí almenna, sum brøvum, skjølum, o.s.fr.

Talva 7h

H-frábrigdi:	L-frábrigdi:
Tygum verða vinaliga biðin um at	Ger so væl, kanst tú ... / kanst tú gera so væl ...

(vii) *Hugsháttur:*

Fyrikemur í munnligum máli, tó helst í føstum orðingum. Ljóðfrøðiliga er ikki munur á eintali og fleirtali. Formurin verður nýttur fyri at málbera ynski ella bøn (Andreasen og Dahl, 2004: 113). Í skrivligum er munur á eintali og fleirtali tann, at ð verður lagt afturat í fleirtali (sí t.d. lýsing av boðshátti hjá Ibid.: 114, móttvegis leiðbeining til næmingarnar ovast á somu síðu: "*gevið gætur*"). Tað verður væntað, at tey, sum tala málið, duga og hava skil á boðshátti í skrivligum máli og annars í almennum høpi, tá tørvur er á honum fyri at málbera seg væl.

Talva 7i

H-variant:	L-variant(er):
<i>Næmingar vendið sær til leiðbeiningina mikudag millum kl. 1300 og 1400.</i>	<i>Sjáldan nýttur í munnligum. Sama áheitan kann munnliga sigast umleið soleiðis: Næmingar kunnu venda sær til leiðbeiningina mikudagar millum kl. 1300 og 1400.</i>
<i>Gevið gætur (fra Andreasen og Dahl)</i>	<i>Ansa eftir</i>

9. *Orðatilfeingi:* "Generally speaking, the bulk of the vocabulary of H and L is shared, of course with variations in form and with differences of use and meaning" (Ferguson, 1959: 334).

Eins og vit kenna skiftismælistøðuna úr Sveis og arabisku londunum, man eisini í føroyskum størsti munurin vera at finna í orðatilfeinginum. Munnligt føroyskt orðatilfeingi ber boð um báði alheimsgerð og stórt árin úr donskum, og nógv av munnliga orðatilfeinginum verður ikki nýtt hvørki í skrivligum ella tillagaðum máli. Seinastu 50 árin hefur

virksemi við nýggjyrðum verið raðfest høgt – og við góðum avriki seinastu 25-30 árin. Ein avleiðing er, at dentur verður lagdur á nýtslu av føroyskum nýggjyrðum. Vanligt er eisini, at mæla skúlanæmingum til at velja føroysk orð fram um tøkuroð í skrivliga arbeiðnum.

Fasold sigur um frástøðuna millum H- og L-frábrigdið, at kjakið um móðurmálið, tjóðarmál, o.s.fr. er eitt, ið elvir til mikla øsing í samfelagi við skiftismæli (Fasold, 1984: 39). Áhugavert er at leggja til merkis, at heilt samsvarandi hesum hefur føroyska arbeiðið við nýggjyrðum verið eitt, ið hefur elvt til ógvusliga øsing í føroyska málkjakinum. Bókin *Føroya mál á manna munni* (Niclassen, 2007) er bert eitt dømi um øsandi, hóast ódygdarligt, málfrøðiligt íkast til orðaskiftið.

At gera nýggj føroysk orð fyri hugtøk og nútíðar uppfinningar er bert eitt øki, og hefur sostatt stríðið hjá málfolkunum eisini savnað seg um onnur máslig fyrbrigdi. Arbeiðið við at vekja til lívs aftur gomul orð og næstan avdeyðar bendingar fyri at endurnýta tilfarið hefur verið eins týðningarmikið og nýggjyrðini. Harafturat hefur miðsavning verið um at finna fram aftur máliskur, ið eru um at fara úr nýtslu, orsakað av trýstinum frá donskum/lágtýskum orðum, ið hava streymað inn í málið heilt síðan trúbotina. Ein listi av tilíkum donskum/lágtýskum orðum í munnliga málinum hevði skjótt gjørst til heilan bóklíng. Her skal bert stutt nevast, at afturat hópnum av navnorðum, kunnu vit bólka onnur tøkuroð sum í tí fylgjandi:

- a) *for-be-heit-ils-i*-orðini úr lágtýskum (møguliga hollendskum) umvegis donskum. Víst verður á m.a. Jóhan Hendrik W. Poulsen *et al.*, 2004: 100-101, ið gevur lítla frágreiðing

um tilveru teirra í føroyska málinum. Eisini Jógvan í Lon Jacobsen (2004b) gevur eitt yvirlit yvir bólk, hann nevnr *an-be-heit-ilsí-orðini*.

- b) Dømi um dansk tøkuerð, ið eru vanlig í munnliga málinum, men ikki verða skrivað, eru: *for, ganska* (bæði munarhjáorð), *hvis/viss, alikavæl* (bæði sambindingarorð), *forskelligur, viktigur, einigur, sverur, virkuligur* (øll lýsingarorð), *prøva, stifta, vurdera, yvirnáttu* (øll sagnorð), *hygga sær* (afturbent sagnorð).
- c) Eisini 'false cousins' elva til trupulleika, har tann, sum tosar, nýtir skandinaviskt orð, ið á føroyskum hevur aðra meaning. Í umrødda listanum við 319 danismum vóru 11 at finna av hesum slagnum. Eitt stuttligt dømi, ið ofta verður tikið fram, er hugtakið 'ein yvirgang' um tað, sum á føroyskum eigur at verða sagt 'eina tíð'. Tað hevur ikki bert beinleiðis skeiva meaning, men samanblandingin hevur eisini við sær eina lögna kenslu fyri hann, ið veit, at við 'yvirgang' meinast 'ógvusslig misnýtsla av valdi'.

4.4 Hvat kann hugsast at gera sítt til Skiftismæli í føroyskum?

Hugt hevur verið at føroysku, málsligu støðuni við fortreytunum hjá Ferguson fyri skiftismæli sum grundarlag. Lagt til støði eru tey níggu sermerkisøkini, ið Ferguson ásetti at vera felags fyri 'fyrmyndarmálini', hann peikaði á í sundurgreining um skiftismæli. Vit síggja av hesum, at átta sermerki kunnu nýtast til at siga eitthvørt um føroysku málsligu støðuna fyri at lýsa fjarstøðuna millum skrivligt/tillagað mál (H) og dagligt mál (L). Áhugaverdi spurningurin fyri hesa grein hev-

ur sostatt verið, um gjørligt er at fáa eitt sindur meir at vita um, í hvønn mun føroyski málnýttarin sjálvur er tilvitaður um hesa frástøðu. Eisini hevur tað áhuga at vita meir um, um fólk munnu hugsa sær umstøður har dagliga frábrigdið ikki eigur at verða nýtt. Av tí sama varð pinkukanningin gjørd sum ein roynd. Vit síggja av henni, at tey flestu av 12 heimildarfólkum hava greiðar og týðiligar meiningar hesum viðvíkjandi.

Við hesum í baksýni skal nú gerast lítið orðaskifti um nøkur samfelagsmálfrøðilig viðurskifti, ið kunnu hava ávirkan á føroyskt skiftismæli.

Fleiri viðurskifti kunnu hugsast at fara at nøra uppundir fjarstøðuna millum skrivliga, forna standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið. Av hesum sama fara somu viðurskifti at føra til eina menning av H- og L-frábrigdinum, hvørt á sínum øki.

4.4.2 Føroyskt mál og tjóðmálslig lívsmeði (ethno-linguistic vitality)

Mál sum amboð í tjóðskaparligum høpi er kent fyribrigdi í samfelagsmálfrøðini eftir hjálandatíðina, og hava vit longu nomið við fleiri dømi: menningin av swahili sum felagsmál (lingua franca) í Tanzania og standardiseringin av pidgin-málinum Tok Pisen á Papua Ný Guinea eru vanlig dømi í málfrøðiligum bókmentum. Endurreisingin av hebraiskum hjá ungu tjóðini Ísrael aftaná 1948 er helst tað mest sermerkta dømi. Endurreisingin av walisiskum í Wales seinastu árin eins og írskgæliskum, ið er sett inn aftur sum stjórnarmál í Eire, eru dømi nærri okkara leiðum um tjóðmálsliga lívsmeði í minnilutamálum undir árinu uttaneftir. Uppaftur byggjari dagføring hava vit fingið í kanninum hjá Arvaniti av skiftismælisstøðu í kypriotiskum-grikskum

mótvegis standard-grikskum (Arvaniti, 2002; 2007).

Felags fyri øll dømini er tjóðmáslig tilvit-an í samfelagnum, ið førir til másliga broyt-ing. Á sama hátt hava vit sæð, at ein virkin málpolitikkur í føroyska samfelagnum hevur verið týðandi liður í at byggja føroyska sam-leikan. Higartil hava so hugburður hjá mál-nýtaranum og másligt val, ið samfelagið hevur gjørt, ført til herðing av fjarstøðuni millum føroyskt og danskt. Í hesum høpi er viðkomandi at peika á ta menning, ið er farin fram í føroyska málinum, síðan kanningin hjá Ullu Clausén varð gjørd í 70-árunum (Clausén, 1978), ein menning, ið kann sigast at vera einki minni enn rættiliga týðandi. Sum áður nevnt, hava nýggjyrði á heimastøði verið týðandi sermerki innan málrøktina, men eisini hevur ein tilvitan um føroyska setningsbygnaðin eins og síðvenja viðvíkjandi bendingum og merkingareindarfrøðini gjørt seg meira galdandi í arbeiðnum við málinum (Jacobsen, 2001a: 2 og 2001b: 1).

Viðvíkjandi arbeiðnum við nýggjyrðum, má undirtøka sigast at vera nýtt fyribrigdi. Hyggjandi at niðurstøðuni hjá Ullu Clausén í 70-árunum skilja vit, at hon tá fann heldur kaldligan hugburð til nýggjyrði í samfelag-num sum heild. Her mugu vit siga, at vend er komin í, og nýggjyrði, ið tá tyktust hava lítla ella onga vón eru í dag vorðin partur av vanliga orðatilfeinginum, eisini í munnlugum. Sostatt er týðiligt, at vit her hava at gera við broyting í hugburði, og kunnu vit siga, at føroyska málsamfelagið hevur víst seg at hava tjóðmásliga lívsmegi, ið stendur í serstöðu í altjóða høpi, tá lítla talið á talarum verður umhugsað. At tillík máltilvitan hevur verið tengd at tjóðskaparligari tilvitan í fólkinum man vera lítið at ivast í.

4.4.2 Mál og virðing

Eins og kanningar hava víst í øðrum mál-samfeløgum, t.d. arabisku londunum, fer út-búgving uttanlands í stóran mun at ávirka málvalið hjá teimum, ið nýta málið. Kann-ingar hjá Al-Wer (1997) vísa, at fólk við hægri útbúgving, ið venda heimaftur ávirka máls-ligu støðuna heima. Tey val, hesi fólkini gera málnýtsluni viðvíkjandi, tykjast avgerandi fyri tað mál, ið fer at hava virðing í samfelagnum. Á henda hátt fara tey heimafturvendu at ávirka málið í umhvørvi sínum.

Kanningarnar hjá undirritaðu í sambandi við master-ritgerðina bendu á ítøkiligan hægri títteleika av tøkuerðum, serstakliga donskum tøkuerðum, millum kvinnurnar við universi-tetsútbúgving uttanlands. Hetta kom óvart á, tá teljast skuldi upp, av tí at nevniliga hesar kvinnur – eins og meirilutin av heimildarfólku-num – søgdu, at vit eiga at velja føroysk orð fram um fremmand orð. Eisini Jógvan í Lon Jacobsen (Jacobsen 2004a: 11-13) lýsir rák, ið bendir á hægri títteleika í nýtsluni av fremm-andum orðum í dagliga frábrigðinum hjá fólki við 6 ára útbúgving ella meir (vanliga merkir tað útbúgving uttanlands), enn hjá fólki við útbúgving á heimstaði. Hóast spurningurin um, hví tilfeingi av tøkuerðum var hægri millum allar kvinnurnar í nevndu kanning til master-ritgerð, tykist sera áhugaverdur, fari eg kortini at lata hann liggja her, av tí at evnið verður sett at hoyra heima í orðaskifti um másligan mun millum kyn, og fellur sostatt við síðuna av spurningi um skiftismæli.

Orsøkir til málval, ið tykist stríða ímóti tí, heimildarfólkini siga um fyrimyndarligan málburð, eru aloftast fleiri. Ein er sjálvandi heilt einfalt, at fleiri ára ávirkan í øðrum landi hevur havt avleiðingar fyri mál teirra, nakað, sum tann, ið skal nýta heimstaðarmálið, til-

vitaður má arbeiða við fyri at sleppa av við, tá hann/hon er aftur í upprunaumhvørvinum. Onnur orsök, ið ofta verður sett fram av málfrøðingum, er at tann, sum talar hetta málið, ynskir at markera seg hoyrandi til ávísan bólk í samfelagnum. Í hesum førinum kan bólkurin 'við universitetsútbúgving uttanlands' sostatt vera ein, ið nevndu kvinnur ynskja at binda seg at. Í hvussu er, óheft av greining um orsök er kent, at útbúgving ávirkar val av máli hjá teimum, ið tala málið. Sostatt átti ein meira nágreinilig kanning av málvali og hugburði í hesum bólki at verið báði til nyttu og av áhuga. Serstakliga áhuga-verd eigur kanning at vera, ið tekur støði í, at tey, ið tala heimstaðarmál og venda heim-aftur eftir lokna útbúgving uttanlands ávirka umhvørvið við málburði sínum.

4.4.3 *Fjarstøðan millum standard og dagligt frábrigdi*

Av millum annað fíggarligum orsökum er ikki beint nú hugsandi, at stjórnmásligu bondini millum Føroyar og Danmark fara at slitna tey næstu árin. Sambandið er tó ikki heilt uttan bágar, og ymiskar fløkjur hava havt við sær, at mentanin hevur vent sær alt meir burtur frá tí danska við áherðslu á tað føroyska, eisini málsliga. Eins og vit áður hava nomið við, varð undir endurreisingini av skriftmálinum gjørt val um eina forna linju, báði fyri staving og bendingarmynstur. Skriftmálið, ið tá varð myndað hevur a) hildið sær lutfalsliga óbroytt¹², og b) hevur verið til frama fyri menning av málinum, millum annað móguleikar fyri nýggjyrdum gjøgnum merkingareindarfrøðina. Høvdu ymisku formarnir bert sloppið at doyð út (eins og í norskurum) høvdu mangar dyr verið afturlatnar fyri alla eftirtíð.

Hesi viðurskifti, saman við varðveitandi stevnuni hjá Málnevndini¹³, kunnu hugsast at fara at føra til eina varðveitandi og afturhaldandi stevnu frameftir. Sandøy og Östman siga, at føroyskt munnligt mál "tyckas fjärma sig typologiskt från skandinaviska i riktning mot den 'isländska' typen (Sandøy og Östman, 2004: 11). Sambært Ferguson er tilíkt magn "a desire for a full-fledged standard 'national' language as an attribute of autonomy or of sovereignty" (Ferguson 1959: 339).

Afturat hesum, skal vísast á metingarnar hjá Wexler av málreinsanarstevnu (purismu), ið hann metir at hava tvífaldaðan týðning í skiftismælisstøðu: 1) til vernd av standardfrábrigdinum móti ávirkan úr staðbundnu málførunum, umframt at 2) so leingi sum standardfrábrigdið verður varðveitt vil tað ávirka hitt dagliga frábrigdið og sostatt byrgja fyri íkomu av skiftismæli.

Hin vegin, báði áður nevnda størra kanningin um hugburð til ensk lánorð og hin langt minni kanningin hjá undirritaðu frá 2005 vísa afturgongd í varni fyri tí fremm-anda (íroknað tí danska). Hetta ávirkar dagliga frábrigdið. Hóast hetta, eins og víst verður í parti 3.3 og talvu 3, tykist tankin um at tillaga bending og staving í standardfrábrigdinum (skrivligum máli) eftir dagliga frábrigdinum framvegis eitt óhugsandi hugskot hjá meirilutanum av heimildarfólkunum (til áðurnevndu master-ritgerð). Samstundis duga vit at síggja, at árinuð uttaneftir á dagliga frábrigdið fer at verða hækkandi gjøgnum loftmiðlarnar, umframt tað, at alt fleiri fara av landinum at taka sær útbúgving. Punkt 2 í metingini hjá Wexler omanfyri tykist sostatt ikki at leggja upp fyri nútíðar alheimssgerðini, ið heldur ikki er væntandi av

grein frá 1971. Hin vegin, eins og lýst verður undir 4.2 omanfyri, tykist eyðsæð fyri føroyskt, at støðan við dagliga frábrigdinum, ið er opið fyri tækuorðum og hugtøkum úr grannamálunum, meðan standardfrábrigdið er meir opið fyri nýggjyrðum og við girðing fyri tækuorðum, fer at gera sítt til, at fjarstøðan millum frábrigdini fer at gerast størri.

Fyri at kunna siga meir um, hvussu langt dagliga frábrigdið, við fjaldum virði, liggur frá standardfrábrigdinum, er neyðugt at gera størri kanningar, har teknað verður niður úr báði munnligari og skrivligari málnýtslu úr ymiskum hópum. Av hesum kunnu so sam-anberingar gerast við t.d. kanningarnar úr Närpes-málinum og úr týskttalandi partinum av Sveis, settar inn í talvur sum víst omanfyri.

5.0 SAMANDRÁTTUR OG NIÐURSTØÐA

Í greinini hevur verið roynt at greina føroysku málstøðuna eftir heildarreglunum hjá Ferguson um skiftismæli sum ástøði. Lítil kanning við 12 heimildarfólkum, ið var gjørd í samband við hesa grein vísir, at samsvarandi við mynd, ið varð skapt av 118 heimildarfólkum til master-ritgerð hjá undirritaðu (ið vakti áhugan fyri skiftismæli), tykist pinkukanningin at hava í sær lítlan íva um, at tey, sum tosa føroyskt eru væl tilvitað um, at móðurmálið er at finna í (minst) tveimum frábrigdum, t.v.s. eitt H og eitt L-frábrigdi.

Svar, ið heimildarfólkini geva, vísa, at annað frábrigdið av føroyska málinum hevur í sær orð og hugtøk, ið eru at finna í hjálagda orðalista við 319 danismum. Heimildarfólkini finga listan tilsendan saman við spurnarblaði. Afturat tílíkum orðatilfeingi finna vit eisini í dagliga frábrigdinum bendingar-

mynstur, ið ikki eru góðtikin í standardfrábrigdinum. Heimildarfólkini hava víst seg at vera tilvitað um, at tey í dagliga frábrigdinum nýta hetta slag av máli við 'óføroyska' orðatilfeinginum og formum, ið ikki verða góðtiknir í standardfrábrigdinum. Eisini eru heimildarfólkini avgjørd um, at mál, ið hevur í sær danismur er ikki 'gott mál'. Afturat hesum vísa svarini frá heimildarfólkunum, at við síðuna av hesum dagliga L-frábrigdinum finna vit H-frábrigdið, sum tey siga seg leggja dent á undir serligum umstøðum. Skilmarking teirra av umstøðum, ið krevja nýtslu av nevnda H-frábrigdi er í stóran mun samsvarandi við lýsingarnar hjá Ferguson úr teimum fyra 'fyrimyndarligu' málum hansara fyri skiftismæli.

Um grundarlag er fyri at umrøða føroyska málsamfelagið sum samfelag við skiftismæli, kann lítið sigast um eftir so knappa kanning. Kortini tykist rætt at siga, at fjarstøðan millum føroyska standardfrábrigdið og dagliga frábrigdið er so týðilig, at tey, sum tosa føroyskt, sjálv eru tilvitað um, at móðurmálið er at finna í tveimum frábrigdum; eitt fyri dagliga lívið og eitt annað, ið verður nýtt undir meira hátíðarligum umstøðum – sambært heimildarfólkunum sjálvum: í miðlunum, tjóðarligum hópi, røðum, fyrilestrum, skúlanum, barnabløðum og málinum hjá tí almenna. Tey, sum tosa føroyskt, nevna kortini ikki frábrigdini sum ávikavíst L og H, men merkiseðlar teirra eru ávikavíst 'válnligt mál' og 'gott mál' ella 'gott føroyskt'. Eitt, ið tykist hava alstóran týdning er tá tað snýr seg um komandi ættarliðið og mál, og er niðurstøðan, at sambært heimildarfólkunum eiga børnini at læra 'rætt mál'. Hesi seinastu punktini kunnu sigast at vera fullkomiliga samsvarandi við tað, ið Ferguson hevur

greinað úr øðrum samfeløgum við skiftismæli.

At enda skal verða víst á, at heimildarfólkini tykjast siga, at tey ynskja, at H-frábrigdið verður nýtt og varðveitt. Við, at tey leggja dent á, at 'gott mál' skal verða nýtt í almenna rúminum (sum t.d. í skúlum, barnabókum, miðlum, røðum, o.s.fr.), verður niðurstøðan, at tey ynskja, at hetta frábrigdið skal verða handað komandi ættarliðum.

Tøkkir

Eg eri Helga Sandøy professara á *Universitetet i Bergen* sera takksom fyri at hava stuðlað mær til at skriva greinina og harafturat fyri, at hann, aftaná at hava lisið hana ígjøgnum, hevur sett rannsakandi spurningar til bata fyri orðaskiftið.

Eisini eri eg Ara Páll Kristinsson rannsóknardosenti og stjóra á *Málræktarviðskiftisstovu á Stofnun Árna Magnússonar* í Íslendskum á Lærda Háskúla Íslands takksom fyri, at hann vendi aftur við blíðligari heilsan og svari uppá spurning um hansara meting av íslendsku støðuni skiftismæli viðvíkjandi.

Marius Staksberg á *Málstovu Føroya* skal hava stóra tøkk fyri, altíð at hava komið so skjótt aftur við nágreiniligum og góðum svarum, tá eg havi heitt á hann um uppskot til ymisk málfrøðilig heiti á føroyskum, ið enn ikki vóru at finna í teldutøku ensk-føroysku orðabókini. At spurningurin um føroyskt heiti fyri 'diglossia' beinanvegin varð tikin upp í Málnevndini og viðgjørdur, gjørdi sítt til, at eg eftir mínari hjartans sannføring kundi nýta føroyska heitið 'skiftismæli', heldur enn altjóða 'diglossia' fyri at lýsa málið.

Hanna Absalonsen hevur uppiðrið stóra tøkk fyri at vilja fara um greinina og rætta, so at hon kemur á góðum føroyskum máli.

Notur

1) Sí Jacobsen, 2004b), í Sandøy og Östman, 2004:93.

2) Visandi til privat teldubrævaskeftið 01.10.2008 við Vár í Ólavstovu um úrslit frá kanninum hennara í samband við Ph.D.-ritgerð, ið snýr seg um støðuna hjá føroyska málinum í stovnaðari frálæru. (Av tí, at ritgerðin enn ikki vard, er hon heldur ikki tøk.)

3) Møguliga átti málsmfelagið Bangla at verið tikið við í greiningini hjá Ferguson um samfeløg við skiftismæli. Víst verður á Dil, ið undrar seg á júst hetta, at Ferguson, sum týðandi málfrøðingur við hollum kunnleika um Bangla, ikki hevur viðgjørt hetta málsliga økið eftir heildarreglum sínum um skiftismæli (Dil, 1986:463-464).

4) Framhaldandi frágreiningar hjá Fishman av *Tvímæli við & uttan Diglossi* og *Diglossi við & uttan Tvímæli* (sí talvu í Fishman, 1971:89) skulu ikki verða viðgjørd í hesi grein, av tí at bert í lítlan mun kann greiningin sigast at koma málinum við í føroysku støðuni. Fyri at fyrirbyggja flogju skal sigast, at Fishman í hesum føri nýtir *tvímæli* í sera avmarkandi týðninginum "skil á báði H og L kan sigast at vera støðan í samfelagnum sum heild." (Fasold, 1984:40).

5) Sum áhugaverd viðraking kann skoytast uppí, at síðsta heimildarfólkið helt, at um til ber at venda hugburðinum hjá teimum yngstu til jaligan hugburð til at læra seg málið væl og virðiliga, so hevði nógv verið vunnið fyri framtíð tess.

6) Yngsti bólkurin, 12-19 ár, er ikki tikin uppí her av tí, at tað millum tey allaryngstu um 12-14 ára aldur var ringt at fáa greiðar meiningar fram um hesar spurningar.

7) Hetta má sigast at vera eyðsýnt. Altjóða orð (av heimildarfólkunum ofta rópt 'latínsk' orð) høvdu størri virðing. Hóast meirilutin segði, at vit eiga at vísa varni og velja út, er hetta kortini hugburður, sum ger, at danismur í størri mun enn altjóðaorð verða útiðstýrt í málinum, t.d. í tíðindabløðunum. Viðvíkjandi skrivum frá tí almenna er hugburðurin, at føroysk orð skulu veljast fram um fremmand orð, líka mikið hvat slag av fremmandum orðum.

8) Hvør danisma, antin tað nú eru einstøk orð ella hugtøk, er bert førd einaferð fyri hvørt heimildarfólkið, líka mikið um sama orðið/hugtakið varð nýtt fleiri ferðir.

9) Ferguson, 1959:334 kunnu vit tulkka sum, at har møguliga eru sermerki, ið ikki eru eins eyðsýnd í týsk-sveisiska málsamfelagnum. Um munirnir millum føroysku og sveisisku støðuna skulu gerast klárari mega royndargranskingar (empiriskar granskingar) gerast í føroyska málsamfelagnum og samanberast við sveisisk viðurskipti.

10) Eins og støðan ofta vil vera í samfeldari heild, vil hetta kortini siga, at staðbundnu málførini *eisini* hava báði orðatilfeingi, bending og setningsbygnað, ið er felags við standardfrábrigdið; vit hava hóast alt við frábrigdi at gera, ið eru (heilt) nær skyld.

11) Hoyrt umborð á flogfari hjá Atlantsflog á veg til Føroya sunnudag 28. september 2008.

12) Um tær broytingar, ið hava verið, sí Jacobsen, Jógvan í Lon 2004b:72-74.

13) "At savna og skráseta nýkomin føroysk orð og vera til hjálpar at velja og evna til nýggj orð. Nevndin skal eisini hava eyguni eftir málspillum, sum er um at taka seg upp, og royndir at forða fyri, at hon festist".

Bókmentir

- Al-Wer, E. 1997. Arabic between reality and ideology. *International Journal of Applied Linguistics*, Vol. 7, 2: 251-264.
- Andreasen, P. og Dahl, Á. 2004. *Mállæra*. Tórshavn 1997/2004: Føroya Skúlabókagrunnur.
- Arvaniti, A. 2002. The maintenance of diglossia in Cyprus and the emergence of Cypriot Standard Greek. At finna á alnetinum: <http://ling.ucsd.edu/~arvaniti/diglossia2002.pdf>.
- Arvaniti, A. 2007. Linguistic practices in Cyprus and the emergence of Cypriot Standard Greek. At finna á alnetinum: <http://ling.ucsd.edu/~arvaniti/Arvaniti.MedLR.pdf>.
- Berger, M.R. 1990. Diglossia within a general theoretical perspective: Charles Ferguson's concept 30 years later. *Multilingua* 9, 3: 285-295. Berlin: Walter de Gruyter.
- Braunmüller, K. 1998. *De nordiske språk*. 2. bearbejdede udgave. Oslo: Novus forlag. (Umsett úr týskum hevur John Ole Askedal.)
- Clausén, U. 1978. *Nyord i färöiskan. Ett bidrag till belysning av språksituationen på Färöerna*. Stockholm 1978. Almqvist & Wiksell International.
- Dil, A. 1986. Diglossia in Bangla: a Study of Shifts in the Verbal Repertoire of the Educated Classes in Dhaka, Bangladesh. In: Fishman, J.A., Tabouret-Keller, A., Clyne, M., Krishnamurti, B., Abdulaziz, M. (eds). *Sociolinguistics and the Sociology of Language* 2: 451-465. *The Fergusonian Impact. In Honor of Charles A Ferguson on the Occasion of His 65th Birthday*. Berlin. New York. Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Fasold, R.W. 1984. *The sociolinguistics of society*, Oxford and New York: Basil Blackwell Publisher Limited.
- Ferguson, C. 1959. Diglossia. *Word: journal of Linguistic Circle of New York* 15: 325-340. New York: The Circle.
- Ferguson, C. 1991. Diglossia revisited. *Southwest Journal of Linguistics* 10, 1: 214-234.
- Fishman, J.A. 1971. *Sociolinguistique*. Bruxelles: LABOR, Paris: NATHAN.
- Gal, S. 1979. *Language Shift: Social Determinants of Linguistic Change in Bilingual Austria*. New York: Academic Press.
- Giles, H. 1977. *Language, Ethnicity and Intergroup Relations*. London. New York: Academic Press.
- Holm, E. 1992. Áskoðanir um mál í miðnámskúllum. *Málting* 3: 2-11. Tórshavn.
- Jacobsen, JíL. 2001a. Hugburður til føroysk yrkisorð. Fyrilestur á 'nordisk seminar' í juni 2001 í Tusby, Finland. Móttikin beinleiðis frá rithøvundanum.
- Jacobsen, JíL. 2001b. Føroyskt í altjóðanini/alheimssgerðini. Forelesning under en internasjonalt seminar august 2001 í Tórshavn. Móttikin beinleiðis frá rithøvundanum.
- Jacobsen, JíL. 2001c. Standardfærøsk eller standard i færøsk. *Sprog i Norden* 2001: 47-65.
- Jacobsen, JíL. 2004a. Hugburður til nýmótans ensk tøkuerð og nýggjyrði í føroyskum: It's Only Words. Útgivin í juli, 2004 á www.gransking.fo.
- Jacobsen, JíL. 2004b. Den officielle normering av færøsk (ca. 1850-2000). In: Sandøy, H. og Östman, J.-O. (eds). *Det 'främmande' i nordisk språkpolitik. Moderne Importord i Språka i Norden*. Oslo: Novus Forlag.
- Loman, B. 1977. Høgspråk och dialect i den finlands-svenska skolan. In: Elert, C.-C., Eliasson, S., Fries, S. og Ureland, S. (eds). *Dialectology and Sociolinguistics. Essays in honor of Karl-Hampus Dahlstedt*: 71-82. Umeå. Acta Universitatis Umensis.
- Myers Scotton, C. 1986. Diglossia and Code Switching. In: *The Fergusonian Impact*. In: Fishman, J.A., Tabouret-Keller, A., Clyne, M., Krishnamurti, B.,

- Abdulaziz, M. (eds). *Sociolinguistics and the Sociology of Language* 2: 451-465. *The Fergusonian Impact. In Honor of Charles A Ferguson on the Occasion of His 65th Birthday*. Berlin. New York. Amsterdam: Mouton de Gruyter.
- Mæhlum, B., Røyneland, U., Akselberg, G., Sandøy, H. 2003. *Språkmøte. Innføring i sosiolingvistik*. Oslo: Cappelen akademiske forlag.
- Niclassen, A. 2007. *Føroya mál á manna munni*. Lærbókaforglgið. Tórshavn.
- Nikula, K. 1988. *Om Närpesdialekten: språket i kommunfullmäktige och Ordspråk og talesätt*. [S.l.] Vasa.
- Pauladóttir, M. 2006. A Survey of the Outside Language Pressure on Modern Faroese – with a View to Assessing a Possible Increase in the Use of New English Loanwords. MA Thesis. Høgskolen i Agder. Kristiansand.
- Poulsen, J.H.W., Simonsen, M. Jacobsen, JÍL., Johansen, A., og Hansen, Z.S. 1998. *Føroysk Orðabók*. Føroya Fróðskaparlag. Tórshavn.
- Poulsen, J.H.W., Johansen, A. og Joensen, H. 2004. *Mál í mæti. Greinasavn eftir Jóhan Hendrik W. Poulsen útgivið í sambandi við sjeyti ára føðingardag hansara* 20. juni 2004. Føroya Fróðskaparlag. Tórshavn.
- Rash, F.J. 1998. The German language in Switzerland. Multilingualism, Diglossia and Variation. *German linguistic and cultural studies* 3.
- Romaine, S. 1989. *Bilingualism (Language in Society)*. Basis Blackwell Ltd. New York.
- Rubin, J. 1962. Language and Education in Paraguay. In: Fishman, J.A., Ferguson, C. og Gupta, J.d. (eds). *Language Problems of Development Nations*: 477-488. John Wiley & Sons, Inc. New York. London. Sydney. Toronto.
- Rubin, J. 1968. *National Bilingualism in Paraguay*. Serie: Janua linguarum. Series practica 60. Hague. Paris. Mouton.
- Sandøy, H. 1974. Eit språk i kamp. Om færøysk målreising. *Mål og Makt* 3: 2-21. Oslo.
- Sandøy, H. 2001. Færøysk i vestnordisk språkhistorie. In: Braunmüller, K. og Jacobsen, JÍL. (eds). *Moderne lingvistiske teorier og færøysk*: 125-154. Oslo.
- Sandøy, H., Brodersen, R. og Brustad, E. 2003. *Purt og reint. Om purisme i dei nordisk språka*. Høgskulen Volda.
- Sandøy, H. og Östman, J.-O. 2004. Det 'främmande' i nordisk språkpolitik. *Moderne Importord i Språka i Norden*. Oslo.
- Schiffman, H. 1997. Diglossia as a sociolinguistic situation. In: Coulmas, F. (ed.). *The Handbook of Sociolinguistics*: 205-216. Oxford.
- Torp, A. 1998. *De nordiske språk i nordisk og germansk perspektiv*. Oslo.
- Trudgill, P. 1972. Sex, covert prestige and linguistic change in the urban British English of Norwich. *Language in Society* 1: 179-195.
- Wexler, P. 1971. Diglossia, language standardization, and purism: parameters for a typology of literary languages. *Lingua* 27: 330-354. Amsterdam.
- Winford, D. 1985. The concept of 'diglossia' in Caribbean creole situations. *Language in Society* 14: 345-356.

Alnetið

Arne Torp, á síðunum hjá Norsk Språkråd:
http://www.sprakrad.no/Skole/Nynorsk.nett.no/Fakta_om_nynorsk/Nordisk_perspektiv/